

FEM UNA EDUCACIÓ ECONÒMICA CRÍTICA I PLURAL

**CRITERIS PER VALORAR LA PRESÈNCIA DE L'ECONOMIA CRÍTICA I EL
PLURALISME ECONÒMIC EN ELS MATERIALS DIDÀCTICS I LA PRÀCTICA
DOCENT EN L'ENSENYAMENT DE L'ECONOMIA A LA SECUNDÀRIA**

CLAVEROL, MIREIA

PARDO, FÈLIX

POLO, FERRAN

RICO, MARÍA

ROVIRA, JOAN

SILVA, SANTI

The master-economist must possess a rare combination of gifts. He must be mathematician, historian, statesman, philosopher—in some degree. He must understand symbols and speak in words

He must contemplate the particular in terms of the general and touch abstract and concrete in the same flight of thought. He must study the present in the light of the past for the purposes of the future. No part of man's nature or his institutions must lie entirely outside his regard. He must be purposeful and disinterested in a simultaneous mood; as aloof and incorruptible as an artist, yet sometimes as near to earth as a politician.”¹

Keynes, John M. 1924. “Alfred Marshall, 1842-1924.” *The Economic Journal* 34 (135): 311-372.

¹ “El mestre economista ha de posseir una rara combinació d’habilitats. Ha de ser matemàtic, historiador, estadista, filòsof—en certa mesura. Ha d’entendre els símbols i parlar amb paraules. Ha de contemplar el particular en termes d’allò general i tocar l’abstracte i el concret en un mateix pensament. Ha d’estudiar el present a la llum del passat per als propòsits del futur. Cap part de la naturalesa de l’home ni de les seves institucions ha de quedar completament fora de la seva consideració. Ha de ser intencionat i desinteressat en un mateix estat d’ànim tan distanciat i incorruptible com un artista, però de vegades tan a prop de la terra com un polític.”

ÍNDEX

1. Introducció	
1.1. Propòsit	3
1.2. Punt de partida	6
1.2.1. Educació financera per a les escoles de Catalunya (EFEC)	6
1.2.2. Grup d'estudi de didàctica de l'economia (GEDE)	8
2. L'ensenyament de l'economia a la Secundària	10
3. El llibre de text <i>Economia 4t ESO</i> de Mc Graw Hill	13
4. Criteris per valorar l'ensenyament de l'economia	16
5. Anàlisi dels criteris proposats	22
7. Conclusions	37
10. Bibliografia	40
ANNEX:	
Exemples d'aplicació dels criteris en el llibre de text	
<i>Economia 4t ESO</i> de Mc Graw Hill	43

1. Introducció

1.1. Propòsit

Els resultats que aquí presentem són una part del treball realitzat per un grup de persones entre les quals hi ha components del Seminari d'Economia Crítica Taifa, d'ATTAC Acordem (Associació per la Taxació de les Transaccions i per l'Ajuda als Ciutadans) i de l'EBC (Economia del Bé Comú). Cal dir que aquest grup de persones està adherit a la Plataforma per a una Educació en Economía Crítica (PLEEC).

Encara que les nostres procedències, formació i formes de pensar són diverses, ens uneix la convicció que la visió neoliberal de l'economia, amb la seva racionalitat subjacent, és la dominant en el currículum escolar i no pas per la seva superioritat teòrica amb relació a altres concepcions econòmiques, sinó per una interessada imposició de propostes didàctiques amb les quals es concreta el currículum. Considerem, a partir de la nostra experiència com a docents de Secundària, que no és exagerat afirmar que la major part dels llibres de text escolars d'economia de l'ESO i el Batxillerat tenen un biaix ideològic unidireccional, estret, parcial i exclouent, és a dir, que només ofereixen una única visió de la realitat econòmica i una única solució dels problemes de la vida social. Tampoc no és aventurat dir que aquest biaix no és altre que el de la ideologia neoliberal. Hi ha prou indicis que ens permeten conjecturar el predomini de la interpretació convencional de la realitat econòmica, el que converteix bona part del llibres de text en una mena de catecismes per a l'adoctrinament neoliberal. Per tant, per a aquells docents que reivindiquen una perspectiva crítica i una concepció pluralista de l'economia és imperatiu revertir l'imposat guió curricular de l'educació econòmica.

La nostra pretensió no és només desemmascarar i deconstruir la parcialitat de la doctrina neoliberal en l'àmbit educatiu. També volem superar l'actual enfocament reduccionista des del neoliberalisme en l'ensenyament de l'economia obrint l'educació econòmica a altres visions. Creiem fermament que la perspectiva de l'economia crítica i la concepció pluralista de l'economia són les més honestes en l'ensenyament de les matèries d'emprenedoria, economia i economia d'empresa que s'imparteixen a la Secundària. I a més a més és una exigència ètica perquè els alumnes tenen el dret a rebre una educació objectiva i no dogmàtica que reflecteixi el pluralisme ideològic i el pensament crític que hi ha en la nostra societat.

Per aquesta raó el propòsit que ens empeny a difondre el present treball és el de motivar un

desplaçament del marc conceptual avui dominant en l'ensenyament de l'economia a la Secundària per la seva unilateralitat i dogmatisme vers el pluralisme i l'anàlisi crítica, dues notes que segons el nostre parer haurien de presidir l'ensenyament de l'economia.

Pel que fa a l'anàlisi crítica, la concepció de l'economia que assumim és la representada per l'anomenada *economia crítica*. Amb voluntat de síntesi, podem assenyalar els següents cinc postulats bàsics de l'economia crítica: **1)** és una evidència que no hi ha una única interpretació dels fets econòmics: hi ha una pluralitat d'escoles i autors; **2)** hi ha interpretacions que discrepen de la interpretació establerta per la ideologia neoliberal i que tracten d'establir un pensament econòmic alternatiu al que presideix l'economia convencional; **3)** l'economia no és una disciplina neutral: cal integrar l'anàlisi del poder i les classes socials; **4)** la presa de decisions econòmiques no hauria d'estar només en mans dels experts: les decisions últimes haurien de ser polítiques; **5)** l'evolució del pensament econòmic no és independent de l'evolució del sistema social: les teories econòmiques dominants legitimen el poder econòmic.

Al nostre país, una contribució fonamental en la conceptualització de l'economia crítica i en la seva aplicació als anàlisis econòmics ha estat la de na Miren Etxezarreta. A les Conclusions del seu llibre de divulgació *¿Para qué sirve realmente... la economía?*, publicat l'any 2015, ens assenyala les tres següents finalitats de l'economia crítica:

- 1) "Serveix almenys per aprofundir en l'anàlisi de les veritables relacions econòmiques que s'estableixen entre les persones i les institucions i per propugnar una política econòmica que millori la societat i la sort de les persones que la formen. Però està limitada per no ser una construcció afí al poder" (2015:232).
- 2) "Construeix un cos de pensament que recull les idees dels autors que no estan d'acord amb l'economia convencional i pretenen interpretacions alternatives a la realitat: postkeynesians, marxistes, institucionalistes, sraffians, regulacionistes, radicals americans, etc." (2015: 233).
- 3) "Tracta de desvetllar el veritable caràcter del capitalisme (de naturalesa profundament injusta) i mostrar les conseqüències que per a les diferents classes socials té la seva evolució. (...) no és més que el primer pas per avançar cap a la construcció d'un altre tipus de societat més justa, igualitària i harmònica, però queda per davant la immensa tasca de com construir-la" (2015: 234-35).

I pel que fa al pluralisme, entenem que l'educació econòmica s'ha de fer sense ometre els dos primers postulats bàsics de l'economia crítica abans assenyalats. Òbviament un docent, en el seu exercici de la llibertat de càtedra, farà un ensenyament de l'economia des d'una determinada ideologia. Però el centre docent hauria de fomentar i preservar el pluralisme ideològic en el conjunt dels ensenyants d'economia. De fet, el pluralisme portat a la pràctica docent no significa que un mateix docent hagi de fer el seu ensenyament de l'economia atenent a les diferents teories i mètodes d'estudi existents, la qual cosa, a més a més, no seria factible a la Secundària. N'hi ha prou amb que expliciti el seu posicionament. Però el que cal garantir en un mateix centre docent és que hi hagi pluralisme econòmic, és a dir, que es faci una educació econòmica amb la coexistència de diferents concepcions de l'economia.

I convé advertir aquí que el fet d'assumir els dos primers postulats bàsics de l'economia crítica no comporta necessàriament assumir el pluralisme ni com a economista ni com a ensenyament de l'economia. Aquests postulats reconeixen el pluralisme econòmic pel que fa a la coexistència de diferents interpretacions de la realitat econòmica i que algunes d'aquestes interpretacions són alternatives a la neoliberal, però no són principis normatius que exigeixin a l'economista i al docent adoptar una concepció pluralista. Així, per exemple, un economista marxista i un d'institucionalista es poden agrupar dintre de l'economia crítica, però sense que aquesta afinitat comporti un consens entre tots dos. I el mateix podem dir dels ensenyants d'economia que adoptin l'economia crítica perquè el seu posicionament ideològic és irreductible a altres enquadraments ideològics. D'aquí la importància que el pluralisme no és concebeixi com a una actitud unipersonal sinó com una dimensió del sistema educatiu que cal concretar en cada centre docent.

1.2. Punt de partida

1.2.1. Educació financera per a les escoles de Catalunya (EFEC)

La incorporació dels ensenyaments d'Economia i Empresa a l'ensenyament secundari obligatori neix com una iniciativa de l'EBTN (The European Banking & Financial Services Training Association), associació integrada per institucions de diversos països (entre les quals la "European Banking Federation" i la "Asociación Española de la Banca") , amb la finalitat de millorar els coneixements financers dels ciutadans europeus i d'acord amb els dictàmens de la OCDE i la Comissió Europea. Així doncs, des del 2010 l'EBTN és l'encarregada d'estendre arreu d'Europa els programes d'educació financera.

La iniciativa es concreta a Espanya amb el "Plan Nacional de Educación Financiera" que porta al govern de torn a encomanar la tasca a la CNMV (Comissió Nacional del Mercat de Valors) i al Banc d'Espanya, com a reguladors del sistema financer. Tot i manifestar la voluntat d'un abast global, a la pràctica el Pla s'acaba concretant en el sistema educatiu, amb el doble objectiu de fomentar l'estabilitat i la confiança en el sistema financer (fortament qüestionat amb la crisi del 2008) i d'afavorir el creixement econòmic.

Fruit de l'assumpció de les competències educatives de la Generalitat, l'any 2012 els Departaments d'Ensenyament i d'Economia signen un conveni de col·laboració per posar en marxa un partenariat públic-privat amb l'IEF (Institut d'Estudis Financers) i una sèrie de Bancs (BBVA, Caixa Bank, Sabadell, Santander i Caixa d'Enginyers). Aquest conveni, conegut com a EFEC (Educació Financera a les Escoles de Catalunya), té com a objectiu fer arribar aquesta formació a tots els centres educatius de Catalunya i de forma gratuïta.

L'IEF, que és una fundació privada integrada a l'EBTN, és el que ha organitzat i coordinat el programa i ha realitzat els materials didàctics. El curs està estructurat en 5 tallers que impartiran, preferentment "voluntaris", treballadors/es en actiu o jubilats de bancs i caixes. Els tallers responen als següents títols:

- Gestió dels pressupostos personals
- Planificació financera i estalvi a llarg termini
- Com seleccionar productes financers d'estalvi i d'inversió
- Com endeutar-se amb seny amb productes de crèdit.

- Consum intel·ligent.

La Generalitat, amb l'Institut Català de Finances i l'Agència Tributària, posen els seus recursos: els instituts, la publicitat i l'ajut econòmic pertinent a disposició de l'EFEC. El Departament d'Ensenyament en fa una gran difusió entre els centres i en els mitjans de comunicació, plantejant-ho com una oportunitat perquè l'alumnat s'eduqui en finances i consum "intel·ligent".

No obstant l'observació i l'anàlisi dels materials, en els què el consum i l'endeutament són presentats com inevitables i desitjables, així com la presentació del sistema capitalista com a únic model econòmic possible, posen de manifest una manca de pluralitat i sentit crític imprescindible en tot procés educatiu. De fet, això és així perquè el veritable objectiu del programa el podem trobar de forma ben explícita a l'informe de l'EFEC de juny del 2014 on s'afirma: "L'impuls de programes d'educació financera a través de voluntaris que siguin professionals o ex professionals de la banca i de serveis financers, pot aconseguir dos objectius alhora. En primer lloc apropar la cultura financera al client o futur client, perquè la transacció de productes o serveis es faci amb més eficàcia i amb menys incidències. I en segon lloc, pot convertir-se en un procediment perquè les entitats que s'hi involucrin recuperin prestigi, confiança, reputació i sigui un instrument eficaç d'RSC (Responsabilitat Social Corporativa)".

On són aquí els objectius educatius? La descodificació del text posa de manifest que l'objectiu bàsic del curs no és altre que "iniciar" ben aviat la captació de clients entre l'alumnat i orientar-los de cara al seu negoci bancari, alhora que l'EFEC es una eina de màrqueting per netejar la imatge de les entitats financeres justament desprestigiades.

Explicaran els experts talleristes que la banca ha estat rescatada pel Govern –és a dir per tots/es nosaltres- i que molts dels milions que s'hi ha invertit no es recuperaran mai? (com efectivament ha succeït). O diran a l'alumnat quina relació hi ha entre aquestes xifres i les retallades en sanitat, educació, dependència, pensions...? Tampoc esperem que els mostrin com ha aconseguit la banca els milers de pisos dels que són propietaris, sinó més aviat pensem que repetiran el conegut mantra que "hem viscut per sobre de les nostres possibilitats". No faran cap autocrítica, ans al contrari culpabilitzaran la població de no saber-se administrar i d'estirar més el braç que la màniga. I invitaran a joves de 14 anys a pensar en un futur pla de pensions privat!!!

Al document redactat per l'IEF, es justifica la necessitat de la presència de les entitats financeres

a l'aula perquè

- els professors no tenen coneixements de finances bàsiques
- molts d'entre ells no volen formar-se en nous temes i no confien en poder dominar el tema
- no hi ha temps per introduir-ho al currículum oficial de les assignatures

Les afirmacions i conclusions que presenta aquest document no és basen en cap estudi objectiu sobre el que creu o pensa el professorat de Catalunya. I si només són opinions, encara és més inacceptable que l'actual Departament d'Educació recolzi aquests arguments quan hi ha professorat especialista d'Economia que té coneixements i capacitats per impartir aquests continguts.

1.2.4. Grup d'estudi de didàctica de l'economia (GEDE)

El Grup d'Estudi de Didàctica de l'Economia (GEDE) es va constituir a la tardor del 2018. Les persones que van fundar aquest grup i que actualment en segueixen formant part són les següents: Mireia Claverol, Fèlix Pardo, Ferran Polo, Maria Rico, Joan Rovira i Santi Silva.

El GEDE és una acció propositiva d'alguns membres que van participar activament en la Plataforma per una Educació en Economia Crítica (PLEEC) en representació d'alguns moviments socials i entitats. Davant la demanda que van fer alguns docents en adreçar-se a la PLEEC de disposar de materials didàctics d'educació econòmica i financera des de la perspectiva de l'economia crítica, es va considerar la pertinència d'oferir alguna mena de recurs educatiu alternatiu. Amb la publicació l'any 2019 del dossier *Economia crítica a l'aula. Propostes per a l'ensenyament obligatori*, escrit per alguns membres del GEDE, es va considerar que no tenia sentit fer un treball que ja estava fet i es va optar per construir una eina complementària al llibre esmentat i que es pogués utilitzar per analitzar la presència del pluralisme econòmic i de l'economia crítica en els llibres de text i altres materials didàctics utilitzats en l'ensenyament de l'economia

El GEDE és un grup d'estudi autònom, no està adscrit a cap institució ni forma part de cap programa de recerca. És semblant a un grup d'afinitat. I en conseqüència no té altres objectius que complir que els que els seus membres acordin. La temporització de les trobades dels membres del grup varia en funció del pla de treball establert, des d'una sessió quinzenal a una

sessió bimensual. Les sessions de treball tenen una durada entre dues i tres hores, i hi ha dues dinàmiques de grup. Una dinàmica consisteix en realitzar i comentar les lectures proposades. I l'altra dinàmica consisteix en la realització d'un document col·laboratiu segons el pla de treball en el qual es registra l'aportació de cada membre del grup i es consolida el text resultant per consens.

Durant els anys acadèmics 2018-2019 i 2019-2020 els seus membres es van reunir un cop al mes amb l'objectiu d'analitzar en cada sessió una de les 12 unitats del llibre d'economia de 4t ESO de l'editorial McGraw Hill. No es pot ignorar que existeix una àmplia oferta de llibres de text d'economia de 4t ESO. La decisió de començar per l'esmentat llibre es pot justificar perquè ens va semblar, per diferents testimonis de docents en actiu, que és el més utilitzat, el que major influència pot tenir en la configuració d'un determinat marc mental per a l'estudi de l'economia a la Secundària i el que millor pot representar el paper legitimador del sistema capitalista dels centres docents. I al mateix temps que anàvem analitzant les unitats de l'esmentat llibre de text, anàvem conceptualitzant tot un seguit de criteris que facilitessin aquesta tasca. El treball que aquí presentem és el resultat de totes aquestes activitats efectuades des del 2018.

Pensem que amb el present treball s'ofereix una eina útil per a l'anàlisi crítica dels llibres de text i d'altres materials didàctics sobre economia a la Secundària. Difícilment es pot arribar a incorporar la perspectiva de l'economia crítica a les aules si abans els ensenyants d'economia no prenen consciència dels biaixos ideològics neoliberals presents en la construcció del coneixement econòmic que dona contingut al currículum que imparteixen i si, amb aquesta presa de consciència, no decideixen revertir el guió imposat en l'educació econòmica i financera. Aconseguir aquest canvi de mirada pedagògica i promoure una nova praxi docent és la finalitat que persegueix el GEDE.

2. L'ensenyament de l'economia a la Secundària

L'educació econòmica s'integra en el currículum escolar en la dècada dels 90 del segle passat. I l'educació financera, si bé es troba dispersa entre les matèries de matemàtiques i economia, s'integra d'una manera específica a partir de la primera prova PISA del 2012 de competència financera. Constitueix, per tant, un àmbit de coneixement recent. Si a això li sumem la dificultat d'alguns dels seus continguts i el gran nombre d'activitats que es requereixen per al seu aprenentatge, és habitual que el material didàctic més utilitzat pels docents d'economia siguin els llibres de text escolars.

Aquests manuals juguen un paper molt important en la configuració del marc mental per a la comprensió i interpretació de la realitat econòmica, i poden legitimar el sistema econòmic dominant ometent els problemes econòmics, socials i ecològics que pugui causar aquest sistema. En la mesura que els manuals d'economia desenvolupen, concreten i delimiten el currículum, han de garantir l'accés a la informació de manera objectiva i contrastada, així com el maneig de tota classe d'aparells conceptuals i escoles de pensament que permetin una aproximació el més comprensiva possible als fets estudiats, sense biaixos ideològics o bé explicitant els utilitzats. No obstant això, la major part dels manuals que tracten el currículum d'economia no garanteixen aquest dret de l'alumnat perquè són vehicles d'una sola ideologia, la neoliberal, que ha colonitzat la disciplina.

Aquesta colonització de la ideologia liberal del currículum d'economia transcendeix la llei educativa vigent, amb independència del color polític del govern que l'aprovi. Això es pot constatar amb la LOMLOE, que es va aprovar el passat 15 de febrer del 2021 en Consell de ministres. No es troba en aquesta llei cap mesura que impedeixi aquesta colonització, malgrat el precepte constitucional, segons la doctrina del tribunal Constitucional, de realitzar un ensenyament científicament solvent. L'acrònim d'aquesta nova llei d'educació respon al *Proyecto de Ley Orgánica de modificación de la LOE*, la qual recupera la LOE (*Ley Orgánica de Educación*), aprobada pel Govern de Zapatero l'any 2006 i que va ser derogada pel Govern de Rajoy l'any 2013, essent substituïda per la LOMCE (*Ley Orgànica para la Mejora de la Calidad Educativa*).

Pel que fa a la modificació del currículum, l'organització i els objectius de l'ensenyament, el calendari de la implementació de la LOMLOE a la Secundària serà el següent: 1) per al curs 2022-23: 1r i 3r curs de l'ESO i 1r curs de Batxillerat, i 2) per al curs 2023-2024: 2n i 4t curs de l'ESO i 2n curs de Batxillerat. Per tant, fins al curs 2022-23 es mantindrà el currículum establert

en la LOMCE.

Cal advertir que al currículum vigent de la Secundària Obligatòria les matèries d'emprenedoria, economia i economia i empenedoria es troben dins de l'àmbit de les ciències socials, però, a diferència del que passa amb altres matèries, no tenen competències bàsiques específiques; les seves competències venen de l'àmbit social i de l'àmbit matemàtic. Pel que fa a les competències bàsiques de l'àmbit social, aquestes s'agrupen només en les dimensions històrica, geogràfica, cultural i artística, i ciutadana. Es fa difícil d'entendre l'absència d'una dimensió econòmica en el currículum competencial davant el pes que tenen les matèries relacionades amb l'economia en el currículum i la creixent importància de l'educació financera en el mateix, tal com demostra la seva presència en les darreres proves PISA.

Al currículum vigent del Batxillerat trobem el mateix dèficit curricular. Cap de les sis competències generals del Batxillerat tracta de manera específica l'economia, malgrat dir que aquestes competències “preparen per a la vida activa” i que “els currículums de les matèries expliciten les competències específiques que s'hi treballen”, les qual, convé recordar, es prenen de les dimensions competencials de l'àmbit social i de l'àmbit matemàtic.

Fins la implementació de la nova LOMLOE a la Secundària Obligatòria (ESO), seguirem amb el currículum i l'organització acadèmica de la LOMCE, en la qual tenim les següents matèries relacionades amb l'economia:

Matèries	Tipus Oferta	Curs	Hores setmanals	Llei
Emprenedoria	Obligatòria	Entre 1r i 3r (recomanable 3r)	2	LOMCE
Emprenedoria	Obligatòria per a l'itinerari de FP	4t	3	LOMCE
Economia	Obligatòria per a l'itinerari de Batxillerat	4t	3	LOMCE
Economia i Emprenedoria	Obligatòria (en substitució de les matèries que integra)	4t	4	LEC

I pel que fa al Batxillerat, tenim aquestes altres matèries:

Matèries	Tipus Oferta	Curs	Hores setmanals	Llei
Economia	Optativa específica de modalitat d'Humanitats i Ciències Socials	Entre 1r i 2n (recomanable 2n)	4	LOMCE
Economia de l'empresa	Optativa específica de modalitat d'Humanitats i Ciències Socials	1r i 2n (present a les PAAU)	4	LOMCE
Estada a l'empresa	Optativa específica de modalitat d'Humanitats i Ciències Socials	Entre 1r i 2n (recomanable 1r)	A determinar sobre un total de 140 h (fins a 70 h al Centre per formació teòrico-pràctica)	LOMCE

Per últim, cal dir que en les modificacions de la LOMLOE del articles de la LOE relatius a l'organització dels cursos de la Secundària Obligatoria (el 24 en relació als tres primers cursos de l'ESO i el 25 en relació al quart curs de l'ESO), es diu que els alumnes podran cursar alguna matèria optativa que també es podrà configurar com a un treball monogràfic, un projecte interdisciplinar o de col·laboració amb un servei a la comunitat. Considerem que aquesta tercera configuració seria la més adient per ofertar una matèria optativa relacionada amb l'economia perquè permet l'aprenentatge de l'economia de manera experiencial i en contacte amb la realitat de l'entorn social del centre i dels agents econòmics implicats, la qual cosa afavoreix adoptar un enfocament pluralista i crític en l'estudi de l'economia.

3. El llibre de text *Economia 4t ESO* de McGraw Hill

Per entendre com hem arribat a la anomenada “síntesi neoclàssica” que presideix la major part dels llibres de text d’economia, és il·luminadora aquesta explicació de Ricardo Molero Simarro (2016 : 69)

“Tratando ser un poco más específicos, también sería posible decir que la economía ortodoxa (mainstream economics) es el conjunto de teorías que se explican habitualmente en las universidades a lo largo y ancho del mundo en forma de cursos de microeconomía y macroeconomía. Un resumen de su contenido se puede encontrar en los manuales tan conocidos que han tomado el nombre de sus autores, como el Samuelson, el Blanchard o el Mankiw, por citar solo algunos. En concreto, lo que explican estos manuales no es sino un resumen más o menos didáctico de lo que en términos teóricos se conoce como la síntesis neoclásica: la integración del pensamiento marginalista (con sus razonamientos en términos de utilidad y coste marginal), del que se nutre la microeconomía desde finales del siglo XIX, con una versión más o menos pervertida del pensamiento keynesiano (la que se resume en las famosas curvas IS-LM), a partir del cual se formó la macroeconomía a mediados del siglo XX.”

El paradigma econòmic neoliberal exposat en manuals universitaris i llibres de text escolars, com és el cas, a títol d'exemple, de *Principis d'Economia* de Gregory Mankiw i *Economia 4t ESO* editat per Mc Graw Hill, parteix del supòsit que els individus són uns subjectes "racionals" que maximitzen la utilitat derivada del consum, sent el seu objectiu satisfer necessitats "il·limitades". Per la seva banda, les unitats de producció --les empreses (considerades les úniques productores de riquesa)-- intenten maximitzar els seus beneficis financers en el marc de la legalitat que estableix el sistema capitalista. En la majoria dels models econòmics del sistema capitalista, els subjectes econòmics (concebuts com a unitats) operen en un espai abstracte, amb la conseqüent omissió dels contextos històrics, socials, institucionals i culturals, en el qual no hi ha relacions de poder entre grups socials, on el medi ambient no suposa una restricció essencial a l'activitat econòmica, com tampoc es consideren com a activitats econòmiques aquelles no monetitzades, malgrat ser essencials per a la reproducció social.

Aquests manuals i llibres de text juguen un paper molt important en la configuració del marc mental per a la comprensió i interpretació de la realitat econòmica en la mesura que desenvolupen i estandaritzen el currículum i serveixen per legitimar el sistema econòmic dominant ometent els problemes econòmics, socials i ecològics que puguin causar aquest sistema. De fet, aquesta mena de documents no garanteixen el dret de l'alumnat a rebre una educació

econòmica de manera objectiva i contrastada perquè són vehicles d'una sola ideologia, la neoliberal, que ha colonitzat l'ensenyament de l'economia. I el mateix podem dir pel que fa a l'accés i utilització de diferents eines conceptuals i escoles de pensament econòmic que permetin una aproximació la més plural possible als fets estudiats, sense biaixos ideològics ocults o bé declarant la ideologia de la qual es parteix.

Aquesta manera d'ensenyar l'economia legitima i promou en l'alumnat, de forma més o menys explícita i conscient, valors i actituds consumistes, productivistes i extractores de recursos naturals sense cap límit, de tal manera que als instituts es rep aquesta visió del món com si fos "l'única realitat imaginable, i el resultat d'una ciència empírica, neutral i objectiva. En les últimes dècades, paral·lelament a la hipertròfia de l'activitat financera especulativa en relació a les magnituds de l'economia "real" a la qual teòricament hauria de donar suport, aquesta visió interessadament esbiaixada de l'economia ha incorporat un objectiu addicional: convèncer la ciutadania de les "bondats" de les activitats financeres --crèdits, endeutament, etc.-- i de la seva necessitat i justificació per al normal desenvolupament d'activitats productives o de consum. D'altra banda, mitifica i exalta l'emprenedoria --que molt sovint en la pràctica no és més que precarietat laboral disfressada de treball autònom, amb mínimes responsabilitats per a les veritables empreses-- i l'èxit a qualsevol preu en els negocis, encara que això impliqui dur els salaris a la baixa fins a nivells de supervivència per a la majoria de treballadors i destruir el medi ambient. En aquesta visió es passa per alt l'equitat --el salari de cada un depèn de la seva «productivitat»--, per a la solidaritat i per a la cooperació, uns fenòmens que es consideren incompatibles amb la competitivitat i l'eficiència.

El primer contacte de l'alumnat amb la disciplina d'economia es produeix en el segon cicle de l'Educació Secundària Obligatoria (ESO) amb la matèria d'emprenedoria a 3r o 4t curs i amb la matèria d'economia a 4t curs. Però és amb la matèria d'economia de 4t curs quan els alumnes s'enfronten a l'estudi sistemàtic de la disciplina. A més a més, aquesta disciplina té continuïtat al Batxillerat, on és obligatòria a la modalitat de ciències socials. Aquest fet justifica que haguem triat un llibre de text de 4t curs de l'ESO com a objecte d'estudi per a les nostres reflexions. No ignorem que hi ha una àmplia oferta de llibres de text i per tant cal justificar la nostra elecció d'un títol determinat. Si ens hem decidit per *Economia 4t ESO* editat per Mc Graw Hill és perquè vam considerar que és el més utilitzat pels docents, el que major influència té en la configuració d'una determinada comprensió de la disciplina entre l'alumnat i el que de manera prou explícita millor representa el marc conceptual legitimador del sistema capitalista. Per totes aquestes raons

considerem que l'esmentat llibre de text és un exemple paradigmàtic de l'ensenyament de l'economia als centres docents avui.

Cal advertir que el nostre propòsit no es fer un estudi exhaustiu de tots els llibres de text d'economia de 4t curs de l'ESO, sinó focalitzar les nostres reflexions sobre l'actual ensenyament de l'economia a partir d'un llibre de text que sigui un exemple il·lustratiu i paradigmàtic. Convé recordar que el nostre propòsit és cridar l'atenció dels docents sobre l'absència d'un enfocament crític i d'una concepció pluralista en el tractament de la disciplina d'economia a la Secundària, així com sobre les conseqüències negatives que la unilateralitat doctrinal i metodològica en la construcció del coneixement econòmic té en el disseny institucional de la vida econòmica i social. I el llibre *Economia 4t ESO* editat per Mc Graw Hill reuneix aquestes dues condicions.

4. Criteris per valorar l'ensenyament de l'economia

L'estudi del llibre de text *Economia 4t ESO* de McGraw Hill ha posat en evidència omissions, fal·làcies i fins i tot errors conceptuals, alhora que ens ha permès identificar valors i principis ideològics, subjacents o declarats. A partir dels resultats obtinguts hem elaborat uns criteris que poden ser utilitzats en l'ensenyament de l'economia i de disciplines afins com a un procediment efectiu per a l'anàlisi dels materials didàctics utilitzats i per a la reflexió de la pràctica docent en la mesura que facilita la valoració dels continguts de la disciplina, les activitats didàctiques que el docent proposa a l'alumnat i les eines conceptuals que el docent fa servir en relació a dos paradigmes: el de l'economia convencional avui dominant i el de l'economia crítica i el pluralisme econòmic pel que nosaltres apostem.

Pel que fa al primer paradigma, l'ensenyament de l'economia convencional es caracteritza per una visió abstracta, atemporal, individualista, pretesament científica per la seva formulació matemàtica i quantitativa, separada d'altres disciplines, i que en darrer terme defensa el (des)ordre econòmic i les relacions de poder establerts i justifica les desigualtats i deteriorament de les relacions socials i del medi ambient com a inevitables o com a mals menors de l'actual sistema. I pel que fa al segon paradigma, l'ensenyament de l'economia crítica i del pluralisme econòmic que defensem es caracteritza per una visió multidisciplinària dels fets econòmics, que reconeix la inserció de l'activitat econòmica en un entorn material i un sistema social i polític concrets, que condicionen i expliquen els fenòmens econòmics. Òbviament els dos paradigmes definits són uns tipus ideals, una simplificació dels enfocaments realment existents, que han estat consensuats pels autors del present treball per tal de facilitar l'anàlisi i caracterització del material pedagògic. Tots dos inclouen un gran nombre de variants i enfocaments amb divergències entre ells. Els paradigmes es concreten en un conjunt d'elements (descriptors, categories, aspectes, items o components) que consisteixen en els principis, les creences, les actituds, les posicions, etc. que millor caracteritzen les diferències en la visió de l'economia, els seus objectius, camp d'aplicació i metodologia entre els dos paradigmes que contraposen, el convencional i el crític i pluralista.

Els enunciats d'aquests criteris reflecteixen sovint els punts de vista, entre d'altres, de **Miren Etxezarreta**, referent al nostre país de l'economia crítica, i de **Manfred Max-Neef**, referent internacional de l'economia ecològica, i tots dos defensors d'una concepció pluralista de l'economia que transcendeix els límits de l'organització disciplinària de l'economia

convencional. Aquests criteris són una mena de brúixola amb la qual els docents poden orientar-se tant en el currículum oficial com en el currículum ocult, el qual té un pes tan important com aquell altre, i en virtut de la reflexió que generin poden ajudar a trencar la cadena de reproducció de la ideologia neoliberal, legitimadora del *statu quo* econòmic.

Creiem fermament que l'educació econòmica ha de servir no només per interpretar el sistema econòmic, sinó també per transmetre valors i actituds de solidaritat, cooperació, consum responsable, respecte al medi ambient i sostenibilitat del planeta amb els quals l'alumnat podrà actuar en el futur com a persones conscients i responsables en els seus rols de productors i consumidors, eixamplant així el seu exercici de ciutadania. Considerem que a la Secundària l'educació d'aquests aspectes és del tot necessària, tant com els aspectes relatius al coneixements i a la capacitació de caràcter tècnic o professional.

Seguidament presentem el llistat dels criteris que han de permetre analitzar el grau de compliment d'una educació econòmica des de la perspectiva de l'economia crítica i des d'una concepció pluralista de l'economia en el material didàctic utilitzat en les classes, en particular en els llibres de text, i en la pròpia pràctica docent. Som conscients que aquest llistat es pot ampliar i que els seus enunciats poden ser millorats per fer-los més comprensius. De fet, agrairíem que els docents que facin ús d'aquest procediment aportin les seves reflexions fent palès així el potencial de la intel·ligència col·lectiva.

I finalment cal observar que utilitzem la paraula “criteri” en el sentit d'un camp descriptiu de caràcter qualitatiu que permet explicar el que volem avaluar de l'ensenyament de l'economia per tal d'entendre l'impacte d'aquest ensenyament en l'aprenentatge de l'alumnat i en la conceptualització de l'economia en relació a un seguit de fenòmens que considerem claus. En aquest sentit, els criteris que proposem permeten analitzar els recursos educatius utilitzats, així com reflexionar sobre la pròpia pràctica docent per tal de valorar la seva orientació en matèria de pensament econòmic. Els enunciats dels criteris els expressem de manera interrogativa no tant per obtenir simplement una resposta afirmativa o negativa, sinó per interpel·lar al docent per tal que justifiqui la seva resposta i que aportï alguna evidència amb exemples manllevats dels recursos pedagògics utilitzats.

Els criteris que proposem tenen dos llindars discursius: en primer lloc enunciem una categoria que assenyali el sentit del criteri i que li serveixi de títol, i en segon lloc enunciem amb més precisió el criteri en qüestió utilitzant la forma interrogativa. En relació al primer llindar

discursiu, hem agrupat els criteris en quatre blocs el títol dels quals consisteix en una categoria que subsumeix els sentits dels criteris compresos. En total proposem els 16 criteris següents:

BLOC I.- PENSAMENT ECONÒMIC

1

Contextualització històrica

Quan s'expliquen els fets econòmics, s'adopta una visió sincrònica, com si totes les coses que ens trobem en el present es tractessin de fenòmens fixos, estàtics, atemporals o fatídics, o pel contrari s'adopta una visió diacrònica assenyalant els antecedents històrics i les seves conseqüències?

2

Biaixos ideològics

Quan s'analitza un fet econòmic es distingeixen les afirmacions positives i contrastables d'aquelles que són judicis de valor?

3

Legitimació social

Quan es tracta l'evolució d'un sistema econòmic (p. ex., el capitalista), s'omet l'evolució del pensament econòmic corresponent o en canvi es posen en relació els dos fenòmens, assenyalant el rol de legitimació social de les teories econòmiques en relació al poder econòmic, així com de les diverses institucions de reproducció ideològica?

4

Escoles de pensament econòmic

En la seqüència didàctica² de l'ensenyament de l'economia s'utilitzen exemples i explicacions des d'una única escola de pensament (normalment la neoclàssica) o en canvi es contrasten diferents interpretacions d'altres teories econòmiques (ecològica, marxista, feminista, postkeynesiana,...)?

² Quan es defineix un concepte (p. ex. "economia"), s'explica un cas, un fet històric o un fenomen (p. ex. "crisi econòmica"), s'il·lustra l'exposició d'un contingut amb documents (imatges, textos, àudios, vídeos, etc.), es demana fer una activitat o resoldre un exercici, etc.

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS

5

Mercat autoregulat o planificació col·lectiva

Es considera que el mercat i els preus són el millor mecanisme per regular l'activitat econòmica o es valoren també d'altres formes de regulació?

6

Polítiques econòmiques

Quan s'analitza el rol de l'Estat en el sistema econòmic, es para atenció a si les polítiques econòmiques que s'implementen persegueixen l'interès general i el bé comú o bé persegueixen l'interès particular o d'uns determinats grups socials?

7

L'individu com a empresa de si mateix

Quan s'analitza què determina el benestar individual i social s'atorga més pes a la responsabilitat individual o al sistema econòmic i a l'Estat?

8

Individualisme metodològic

Quan es planteja la manera de resoldre qüestions econòmiques i socials, només es proposa una presa de decisions individual o també es proposa una presa de decisions col·lectiva?

9

Ciutadania i economia

Quan es tracten propostes econòmiques, sobretot pel que fa a les necessitats fonamentals de la població, només es té en compte als experts en economia o també es dona veu a experts d'altres disciplines, així com a moviments socials, comunitats i població afectada en general?

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

10

Relacions de poder

Pel que fa a les relacions econòmiques i socials entre els diversos agents que intervenen en el mercat, s'ometen o bé s'integren les relacions de poder inherents al sistema econòmic i social que es manifesten en fenòmens com el patriarcat, l'estratificació de la població en classes socials, les desigualtats o determinades externalitats (contaminació, efectes en la salut, malbaratament de recursos)?

11

Altres mecanismes de dominació

Quan s'analitzen els fenòmens com ara la globalització, la financiarització o el capitalisme de plataforma, s'invisibilitzen els mecanismes o dispositius de dominació o bé es desvetllen i es consideren les seves causes estructurals?

12

Competitivitat o cooperació

La forma de relació que es dona com a normal entre les persones, agrupades o individualment, acostuma a presentar-se en forma de competitivitat o més aviat com a cooperació?

13

Propietat i gestió

Quan s'exposen les formes de propietat i de gestió, només es consideren les formes privades i públiques o també es consideren, en una proporció semblant, les formes de propietat i de gestió col·lectives, comunitàries i comunals?

BLOC IV.- SOSTENIBILITAT

14

Necessitats humanes

Quan es tracta la qüestió de les necessitats humanes, s'identifiquen amb els desitjos o es distingeixen de manera que es pugui prioritzar la satisfacció de les necessitats?

15

Externalitats

Quan s'analitzen les qüestions econòmiques relatives a la producció, el creixement econòmic i la globalització en relació a la propietat privada, s'ometen les externalitats negatives i les qüestions relatives a la sostenibilitat ecosocial (equitat social i sostenibilitat ecològica) o pel contrari les inclouen?

16

Progrés

La idea que es dona del progrés d'una societat es basa únicament en el creixement econòmic i l'increment constant de la productivitat o es tenen en compte altres elements de "bon viure" com la satisfacció de les necessitats bàsiques o la sostenibilitat social i ecològica?

7. Anàlisi dels criteris proposats

Nom del criteri	Enunciat del criteri	Explicació del criteri	Idea força del criteri des del paradigma de l'economia convencional dominant	Idea força del criteri des del paradigma de l'economia crítica i el pluralisme econòmic
I. PENSAMENT ECONÒMIC				
1.Contextualització històrica	Quan s'expliquen els fets econòmics, s'adopta una visió sincrònica, com si totes les coses que ens trobem en el present es tractessin de fenòmens fixos, estàtics, atemporals o fatídics, o pel contrari s'adopta una visió diacrònica assenyalant els antecedents històrics i les seves conseqüències?	L'economia i les disciplines socials, en general, han de contextualitzar-se en el temps i el lloc on s'apliquen. Si bé és legítim intentar desenvolupar conceptes i teories generals d'aplicació ampla, no es pot donar per suposat que els conceptes i teories econòmiques siguin habitualment generalitzables ni tinguin una validesa universal.	L'economia neoclàssica abusa sovint de conceptes i teories, expressades en forma abstracta i matemàtica a les que se'ls hi pressuposa una validesa universal i atemporal.	La comprensió de la realitat de l'avui és impossible sense tenir en compte els processos històrics que ens han portat a aquest avui. La majoria de les diverses escoles i corrents de l'economia crítica rebutgen la pretensió de validesa universal i atemporal de l'anàlisi econòmica convencional i fins i tot qüestionen la seva consideració com a ciència.
2. Biaixos ideològics	Quan s'analitza un fet econòmic es distingeixen les	Cal reconèixer que les nostres percepcions, actituds, posicions	En el cas de l'economia neoliberal alguns d'aquests	Moltes de les «escoles» econòmiques crítiques se centren precisament en

	afirmacions positives i contrastables d'aquelles que són judicis de valor?	i anàlisis venen influïdes pels nostres interessos, ideologia i prejudicis. Fins i tot la pretesa neutralitat i equidistància es pot considerar un posicionament ideològic. Pràcticament totes les escoles i teories econòmiques han defensat els interessos de determinades classes socials o elits amb poder (església, esclavistes, terratinents, burgesia industrial, financers, estats socialistes reals, etc.). El problema rau en negar o intentar ocultar aquest biaix ideològic i en que aquest ocultament no consisteix simplement en una omisió, sinó en una argumentació il·lògica.	biaixos son: racionalitat dels individus que accentua la cerca de l'interès individual, major eficiència dels agents privats que dels públics, capacitat d'autoregulació dels mercats, pensar que l'èxit econòmic és el resultat de l'esforç individual i les desigualtats son responsabilitat dels individus o dels països. També identifica l'anàlisi econòmica amb les posicions ideològiques neoliberals de les elits en política econòmica, El suposat consens al voltant de la doctrina neoliberal només és el resultat de la relació de poder i la	criticar/rebutjar el que consideren biaixos de l'economia convencional neoclàssica dominant, en quan tendeix a justificar els valors del sistema capitalista i es presenta com a única visió o teoria vàlida. Les corrents crítiques solen deixar clar de quina visió, ideologia o relat de la realitat parteixen i quins grups i interessos socials defensen.
--	---	--	--	--

			manipulació de les consciències.	
3. Legitimació social	Quan es tracta l'evolució d'un sistema econòmic (p. ex., el capitalista), s'omet l'evolució del pensament econòmic corresponent o en canvi es posen en relació els dos fenòmens, assenyalant el rol de legitimació social de les teories econòmiques en relació al poder econòmic, així com de les diverses institucions de reproducció ideològica?	Hi ha diverses formes d'influència entre el sistema polític i les relacions de poder a la societat, d'una banda, i el coneixement i les activitats intel·lectuals, i de generació i difusió del coneixement, per l'altra. La legitimació social es refereix a la possible utilització del coneixement pretesament científic i objectiu per recolzar el status quo i les relacions de poder o els interessos de determinats grups socials.	Tendeix a presentar l'economia com una disciplina científica, objectiva i neutral, basada i legitimada en el mètode científic i l'evidència empírica, fins i tot quan la realitat no coincideix amb el model aplicat.	Reconeix la influència que tenen les relacions i lluites de poder econòmic i polític en l'aparició i difusió de determinats escoles i teories econòmiques com a mecanisme de legitimació social i eina de poder.
4. Escoles de pensament econòmic	En la seqüència didàctica de l'ensenyament de l'economia s'utilitzen exemples i explicacions des d'una única escola de pensament (normalment la neoclàssica) o	En economia i en la majoria de disciplines científiques i socials coexisteixen habitualment diverses escoles de pensament teòriques i ideològiques i diversos	Predomina la idea que pel que fa referència a l'economia hi ha una única teoria o explicació verídica o superior, concretament, la síntesis neoclàssica i les polítiques	Planteja la validesa i interès de diversos enfocaments alternatius, posicions i escoles per analitzar i entendre la realitat econòmica i una pluralitat de respostes basades en interpretacions alternatives de la

	en canvi es contrasten diferents interpretacions d'altres teories econòmiques (ecològica, marxista, feminista, postkeynesiana,...)?	paradigmes (Thomas Kuhn, <i>The structure of scientific revolutions</i> , 1962).	neoliberals que pretenen fer derivar de l'esmentada síntesi.	realitat, que estan en funció de les finalitats que es volen aconseguir i de les preguntes que es volen respondre.
II. PRESA DE DECISIONS				
5. Mercat autorregulat o planificació col·lectiva	Es considera que el mercat i els preus són el millor mecanisme per regular l'activitat econòmica o es valoren d'altres formes de regulació?	Han existit i existeixen variades concepcions sobre l'organització de l'economia, l'assignació dels recursos i la presa de decisions. Les diferents formulacions, <i>grosso modo</i> , són avui el resultat de la combinació i del major o menor pes de cadascun dels pols de les següents dicotomies: mercat/planificació; individu/col·lectivitat; centralització/descentralització; estat/societat (civil).	La teoria neoclàssica / neoliberal dominant argumenta que la millor opció per a organitzar l'activitat econòmica, assignar els recursos i prendre decisions econòmiques es que els individus (o les unitats de consum/famílies) i les unitats de producció/empreses jerarquitzades) interaccionin i establint contractes "lliurement" i de manera (aparentment) descentralitzada a través dels mercats, orientant seves	L'economia crítica té en compte la major complexitat dels mecanismes de presa de decisions i reconeix la importància del paper de l'estat en l'economia no tan sols per adreçar les falles de mercat, sinó també per assumir la governança, és a dir, definir i prendre les grans decisions del sistema econòmic en interès i representació de la societat (Mariana Mazzucato, <i>El estado emprendedor</i> , 2014). Considera diverses formes de sistema econòmic com opcions legítimes i vàlides, de les quals es pot i cal aprendre, independentment del poder

			decisions en funció del seu interès personal i dels preus. L'estat s'hauria de limitar a unes funcions mínimes essencials que garantissin el funcionament dels mercats. Altres formes d'acció col·lectiva, pública o de l'estat tal sols es justifiquen en els casos en que el mercat no funciona o és ineficaç i s'ha de limitar a corregir les falles de mercat.	econòmic i polític de les corresponents nacions. Així mateix considera les diverses formes d'unitat econòmica existents i possibles: economia domèstica i de cures, economia social i cooperativa, etc.
6. Polítiques econòmiques	Quan s'analitza el rol de l'Estat en el sistema econòmic, es para atenció a si les polítiques econòmiques que s'implementen persegueixen l'interès general i el bé comú o bé persegueixen l'interès particular i d'uns determinats grups socials?	La política econòmica, tal com queda definit a Vikipèdia, és el conjunt d'estratègies i accions que formulen els governs i en general l'Estat per conduir i influir sobre l'economia dels països. Aquesta estratègia està constituïda pel conjunt de mesures, lleis, regulacions,	Pressuposa que les polítiques econòmiques persegueixen l'interès general i el bé comú. Pressuposa sovint que en molts temes tan sols hi ha una política adequada o possible, imposada pels fets o pels organismes internacionals, generalment orientades a	Reconeix que tots els grups socials tenen objectius propis i sovint mútuament conflictius i que les polítiques que s'apliquen reflecteixen la interacció d'aquests conflictes i l'equilibri de poders. Fan paleses les contradiccions entre els objectius declarats/teòrics de les polítiques i els seus efectes reals, així

		subsidis i impostos que alteren els incentius econòmics per obtenir unes finalitats o resultats econòmics específics.	actuar sobre l'oferta. El seus objectius prioritaris són el creixement de la producció i del consum, reducció de l'atur i el control del dèficit i la inflació.	com les agendes ocultes i el paper de l'Estat com a instrument d'acumulació del capital i legitimació de les desigualtats de poder i riquesa.
7. L'individu com a empresa de si mateix	Quan s'analitza què determina el benestar individual i social s'atorga més pes a la responsabilitat individual o al sistema econòmic i a l'Estat?	Adam Smith i els neoclàssics tradicionals entenen el mercat com un espai de circulació de les mercaderies regulat pels preus on els individus, guiats pel càlcul racional i l'interès optimitzen les seves conductes en tant que agents econòmics per obtenir-ne la màxima satisfacció i benestar. Ja no es tracta tant d'un afer de càlcul racional com de posar el mateix subjecte en situació de mercat, de manera que la racionalitat de l'empresa	En la lògica de l'homo economicus i de l'individualisme metodològic es fa recaure els pes del benestar personal i social en les decisions individuals, tot emfasitzant valors com la meritocràcia, la desconfiança en el paper de l'estat i en les ajudes i subvencions de l'Estat del Benestar. El neoliberalisme redissenya parcialment aquest model establint que l'individu ha de governar-se a si mateix com	A més d'identificar diversos factors condicionants de la conducta individual o el valor de la cooperació -ja tractats en l'indicador 7 sobre l'individualisme metodològic- es diferencien de l'economia convencional per un element ètico-polític en el que les prioritats estan regides per les necessitats i la millora de la vida de les persones -un fi en si mateix- en contraposició a un model econòmic que no pot garantir-les en subordinar-ho tot a la competitivitat i el benefici, propis de la lògica de l'empresa. Es denuncia la

		envaeix totes les esferes de la vida i l'acció humana individual.	una empresa que competeix venent els seus serveis en el mercat. L'emprenedoria passa a ser la dimensió constitutiva de l'ésser humà i tots els àmbits de la vida (educació, amistat, matrimoni, activitats socials, oci...) s'han de contemplar com un procés de valorització del propi "capital humà".	hipocresia de retallar ajudes a les persones, però no a empreses.
8. Individualisme metodològic	Quan es planteja la manera de resoldre qüestions econòmiques i socials, només es proposa una presa de decisions individual o també es proposa una presa de decisions col·lectiva?	L'individualisme metodològic és un plantejament reduccionista de les anomenades Ciències Socials, entre les quals l'Economia, que explica tots els fenòmens socials pel comportament i les creences dels individus, de manera que els canvis socials no serien res més que la suma de les decisions dels particulars, deixant de banda	La economia convencional és un clar exponent de l'individualisme metodològic. El comportament de la societat es concep com la suma de comportaments individuals que encara que estiguin motivats per l'egoisme i el propi interès, contribueixen al benestar de la societat. El paper de l'Estat es veu com subsidiari, es	La majoria de les diverses escoles i corrents de l'economia crítica rebutgen la concepció ultra-individualista de l'economia convencional i destaquen el paper condicionant de la societat, la història o els grups en les conductes individuals, emfasitzant, segons l'escola, algun o diversos aspectes (classe, gènere, institucions, cultura...) i la cooperació enfront l'egoisme.

		els factors històrics, socials, institucionals, culturals, de classe, de gènere etc. que condicionen la conducta individual.	justifica en situacions en que el comportament individual es ineficaç. En termes normatius la sobirania del consumidor implica acceptar que l'individu és el millor jutge del seu propi interès i benestar. L'economia convencional accepta fins i tot la necessitat de la interdependència, però mediada pel mercat	
9. Ciutadania i economia	Quan es tracten propostes econòmiques, sobretot pel que fa a les necessitats fonamentals de la població, només es té en compte als experts en economia o també es dóna veu a experts d'altres disciplines, així com a moviments socials,	Les qüestions econòmiques afecten a tota la ciutadania, que en una democràcia hauria de tenir un paper més determinant en relació al dels experts econòmics, especialment pel que fa a la definició de prioritats i preferències socials.	Tendeix a presentar l'economia com un tema molt complex, que s'ha de deixar en mans d'experts - governamentals o no-, organitzacions econòmiques - sovint internacionals- i empreses, de funcionament molt jerarquitzat, donant	Accepta la legitimitat i viabilitat de la participació dels ciutadans en general en l'establiment de prioritats, definició de opcions econòmiques i socials i similars, especialment pel que fa als valors implicats en les polítiques i les decisions. També pot concebre altres formes d'organització empresarial, com, per exemple,

	comunitats i població afectada en general?		sovint per obvi que davant d'algunes situacions tan sols hi ha una solució possible. L'individu no es concep com un subjecte de drets, en tant que ciutadà, que li donarien accés a certs béns i serveis relacionats amb la protecció social, sinó un emprenedor que estableix "contractes" i transaccions amb altres emprenedors.	l'autogestió o la democràcia econòmica. Posa en primer pla els drets socials i laborals.
III. INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS				
10. Relacions de poder	Pel que fa a les relacions econòmiques i socials entre els diversos agents que intervenen en el mercat, s'ometen o bé s'integren les relacions de poder inherents al sistema econòmic i social?	Les relacions econòmiques i socials entre els diversos agents que intervenen en el mercat estan mediatitzades per relacions de poder que es manifesten en fenòmens com el patriarcat, l'estratificació de la població en classes socials, les	Les relacions de poder generalment s'ignoren en l'anàlisi econòmica. Els individus tipificats sota la categoria «homo economicus» de l'economia convencional no estan diferenciats per nivell de	Les relacions de poder s'integren en l'anàlisi econòmica. De fet l'economia política tradicional ja ho integrava, però amb el marginalisme i la generalització dels enfocaments lògic-matemàtics, van sortir del nucli de l'anàlisi econòmica.

		desigualtats i manca d'oportunitats, o determinades externalitats (contaminació, efectes en la salut, malbaratament de recursos). Les relacions de poder determinen i són determinades en part per factors econòmics.	renda, classe social, grups de poder, relacions familiars, etc.	
11. Altres mecanismes de dominació	Quan s'analitzen els fenòmens com ara la globalització, la financiarització o el capitalisme de plataforma, s'invisibilitzen els mecanismes o dispositius de dominació o bé es desvetllen i es consideren les seves causes estructurals?	Fenòmens com la globalització, la financiarització o el capitalisme de plataformes digitals impliquen nous mecanismes de dominació (poder) i desposseïció, que es basen en el control i l'asimetria de la informació, la propietat intel·lectual, l'accés a la cultura, etc	L'anàlisi econòmica dominant tendeix a ignorar-los i fins i tot els invisibilitza. Això és coherent amb els objectius de legitimació de les desigualtats creixents dels sistemes capitalistes i del domini d'unes classes socials. L'individualisme metodològic i el llenguatge formal-matemàtic faciliten que els mecanismes de dominació i poder quedin fora de l'anàlisi	Alguns dels principals objectius de les diverses escoles i tendències d'economia crítica són desvetllar les desigualtats existents, els mecanismes de dominació i les causes estructurals que les generen i mantenen.

12. Competitivitat o cooperació	La forma de relació que es dóna com a normal entre les persones, agrupades o individualment, acostuma a presentar-se en forma de competitivitat o més aviat com a cooperació?	Les relacions entre les persones, agrupades o individualment, es presenten en la realitat del sistema econòmic de moltes formes: en forma de relacions fonamentalment jeràrquiques i de competència o, alternativament, com a relacions de col·laboració i cooperació.	Predomina l'aspecte individualista i competitiu. Es pressuposa que la competència entre individus dins de les unitats productives o entre empreses en el mercat és el que genera la innovació, el progrés i el benestar creixent de la societat. S'accepta que la cerca egoista de l'interès individual dóna com a resultat el benestar col·lectiu, encara que aquest no sigui la veritable motivació dels subjectes econòmics.	Enfasitza la cooperació i l'acció col·lectiva tant entre persones com entre estats com a mitjans per assolir el bé comú, tot reconeixent la complexitat de les relacions entre subjectes i grups humans.
13. Propietat i gestió	Quan s'exposen les formes de propietat i de gestió, només es consideren les formes privades i públiques o també es consideren, en una proporció semblant, les formes de propietat i de gestió	Els drets de propietat estableixen la relació entre els individus i els recursos a través d'institucions com l'herència, les relacions de poder i drets dels individus dins de les unitats productives	Només es plantegen, com a formes de propietat i gestió, les formes privades o públiques. No s'analitza a fons les implicacions de l'existència, legitimitat i formes de propietat. Han estès la legitimitat de la propietat	Consideren un ventall més ampli d'opcions col·lectives: cooperativa, comunal, ... i defensa el seu interès i necessitat pel benestar social.

	col·lectives, comunitàries i comunals?		privada a un nombre creixent d'aspectes de la vida social: salut, educació, habitatge, coneixement, cultura, noves tecnologies, Big Data,...	
IV. SOSTENIBILITAT				
14. Necessitats humanes	Quan es tracta la qüestió de les necessitats humanes, s'identifiquen amb els desitjos o es distingeixen de manera que es pugui prioritzar la satisfacció de les necessitats?	En general, totes les escoles econòmiques accepten que l'objectiu últim de l'activitat econòmica i de la producció és la satisfacció de les necessitats dels individus i de la societat.	Considera que les necessitats venen donades i són externes al camp de l'anàlisi econòmica, que no s'ha de preocupar per explicar-les ni jutjar-les. No sol distingir entre necessitats i desitjos, ni entre necessitats més o menys essencials o legítimes.	Incorpora l'anàlisi de les necessitats en economia i qüestiona que siguin il·limitades i independents del sistema productiu. Per a l'economia crítica aquest supòsit -al servei de l'acumulació de capital i de beneficis- aboca a un model de creixement sense límit, consumista i productivista que prescindeix de les externalitats negatives, socials i ecològiques. A diferència de l'economia convencional, es plantegen les necessitats bàsiques des de

				l'enfocament dels drets humans i fins i tot dels valors constitucionals.
15. Externalitats	Quan s'analitzen les qüestions econòmiques relatives a la producció, el creixement econòmic i la globalització en relació a la propietat privada, s'ometen les externalitats negatives i les qüestions relatives a la sostenibilitat ecosocial (equitat social i sostenibilitat ecològica) o pel contrari les inclouen?	El sistema econòmic està insert en el món físic, bàsicament, el medi ambient, entorn natural o planeta, d'on treu la major part dels recursos productius i a on llença el rebuig posterior als processos de producció i consum.	Tradicionalment l'anàlisi econòmica ha passat per alt la dependència i l'impacte negatiu del sistema econòmic sobre l'entorn. El flux circular de la renda –en la seva versió convencional- presenta el procés productiu com si no depengués de l'entorn i com si el creixement no tingués límits i fos potencialment autosostenible, sempre que hi hagi necessitats i demanda solvent per comprar la producció; i normalment ignora les externalitats que la producció i el consum imposen a tercers o a la societat present i futura.	Qüestiona la idea que el creixement il·limitat sigui imprescindible per aconseguir la plena ocupació, el progrés i el benestar socials, fins i tot que sigui possible. Posa un fort accent en criticar el consumisme i el malbaratament de recursos consubstancial al sistema capitalista. Es preocupa per les externalitats negatives que genera el sistema capitalista: desigualtat i pobresa (en una concepció més àmplia que la mera consideració economicista del nivell d'ingressos), destrucció del planeta, patologies individuals i socials...

16. Progrés	La idea que es dona del progrés d'una societat es basa únicament en el creixement econòmic i l'increment constant de la productivitat o es tenen en compte altres elements de “bon viure” com la satisfacció de les necessitats bàsiques o la sostenibilitat social i ecològica?	Aquest concepte està molt lligat a què considerem que és el benestar, el valor econòmic i, en general, l'evolució desitjable del sistema econòmic i de la societat, en general.	L'enfocament convencional sol identificar progrés amb el creixement econòmic material; i més concretament amb l'evolució del PIB, que quantifica béns i serveis monetitzables. És un enfocament productivista i consumista inherent als sistemes guiats pels interessos d'acumulació de guanys, riquesa i poder per part de les classes dominants	Els enfocaments crítics solen veure el creixement de la producció i consum material com un mitjà, més que com un fi, i són conscients dels efectes negatius del creixement sobre l'entorn i la qualitat de vida de la societat actual i de la sostenibilitat del planeta per a les generacions futures. Els objectius últims del procés econòmic es plantegen, per exemple, en termes del flux de satisfacció o benestar social que se'n deriva (N. Georgescu-Roegen) i, més enllà de la riquesa material i monetitzable, es tenen en compte altres elements de “bon viure” com la satisfacció de les necessitats bàsiques o la sostenibilitat social i ecològica, la qual cosa implica una distribució i accés equitatiu a la riquesa i recursos generats.
---------------------------	---	--	--	--

9. Conclusions.

El llibre de text *Economia 4t ESO* de l'editorial Mc Graw Hill que vàrem analitzar sembla un resum força simplificat dels continguts que trobem al manual universitari *Principis d'Economia* de Gregory Mankiw, el més utilitzat en les Facultats de Ciències Econòmiques i Empresariales del món occidental. És el relat de referència de l'escola de pensament neoliberal. Hem de ressaltar que el biaix ideològic trobat és més gran del que podíem sospitar en un llibre de text escolar. Les falsedats de moltes afirmacions, juntament amb innombrables omissions, mostren un cinisme i una arrogància del que se sap "pensament dominant" dins del "there is not alternative".

Convé recordar que Mc Graw Hill és la sisena editorial educativa del món després de la seva fusió amb Cengage el maig de 2019, amb uns ingressos combinats de 3.220 milions de dòlars el 2018. (La primera editorial al 2018 va ser Pearson amb uns ingressos de 5.360 milions de dòlars). I també és pertinent advertir que Standard and Poors, la segona agència de qualificació, està controlada per MC Graw Hill³. Segons diu Jaume Asens d'aquesta empresa, «aunque fundamentalmente se dedica a los servicios financieros y al análisis de bonos y stocks, también tiene negocios en el mundo educativo y editorial». I el mateix autor ens recorda que el seu president, Harold Mc Graw Hill III, és el secretari general de Bussiness Roundtable, «un poderoso y conservador lobby patronal de Estados Unidos, que ha presionado con éxito, entre otras, para evitar una mayor regulación de la agencias».⁴

Cadascun dels capítols d'aquest llibre s'introdueix amb un resum dels seus continguts i amb un breu relat de ficció amb la pretensió de facilitar una primera aproximació vivencial al tema del capítol. Hem constatat que són textos molt simples, alguns fins i tot absurds, però contenen una evident càrrega ideològica en la qual es manifesten l'individualisme metodològic, la competitivitat, la idea de l'empresari com a únic generador de riquesa, l'absència de relacions de poder entre grups o classes socials, etc.

En tot el contingut del llibre es posen de manifest els principis ideològics neoliberals. Com a mostra podríem esmentar la definició que és dona de necessitat: "*Una necessitat és el desig*

³ L'actual agència de qualificació creditícia Standard & Poor's Global, Inc. fins 2016 es deia McGraw-Hill Financial, Inc., fins 2013 es deia McGraw-Hill Companies i des de 1966 fins 1995 es deia McGraw-Hill, Inc.

⁴ <https://www.economiasolidaria.org/ca/noticias/reas-euskadi-noticias-tres-agencias-de-calificacion-con-grandes-intereses-en-sus-entradas/> (Consultat el 22-01-2021)

d'obtenir alguna cosa que ens falta". S'identifica la necessitat amb el desig. I com que es pressuposa que els desitjos són il·limitats, s'arriba a postular que els recursos són escassos i que les necessitats són infinites, per la qual cosa els recursos mai poden cobrir les necessitats i per regular el seu consum cal transformar-los en mercaderies subjectes a un preu.

S'ometen de manera sistemàtica valors que tinguin a veure amb la cooperació, l'ajuda mútua o la solidaritat com a solucions per abordar els problemes socials. Així, a l'abordar els tipus de propietat empresarial només es reconeixen la privada i la pública i s'ometen la col·lectiva, la comunitària i la comunal. I quan es parla de les cooperatives se les presenta com *"les formes d'empresa més problemàtiques per arribar a acords"*, adjudicant una connotació clarament negativa a la descentralització del poder i les relacions horitzontals en l'administració que les caracteritza.

Els resultats obtinguts ens permeten afirmar que una part de l'educació econòmica a Catalunya està esbiaixada envers uns valors individualistes i d'exaltació de l'èxit econòmic personal, així com cap a l'acceptació acrítica de les pautes de productivitat depredadora i de consumisme irracional característiques de l'actual fase dels capitalismes financer i de plataformes, responsables de la degradació del planeta i de les desigualtats i tensions socials entre els individus i entre els països.

Tanmateix, seria arbitrari generalitzar aquests resultats de la nostra anàlisi al conjunt de llibres de text escolars i materials didàctics sense l'anàlisi corresponent. I no podem ometre que hauria estat més solvent fer la nostra anàlisi d'altres llibres de text, així com d'altres materials didàctics ja que hi ha docents que no utilitzen llibres de text. Cal dir, no obstant això, que aquesta anàlisi pendent de fer no representaria un gran esforç ni un llarg període de temps si s'apliquen els criteris proposats, es selecciona una mostra representativa de documents i es compta amb la participació d'alguns docents que facin servir diferents llibres de text i altres materials didàctics. La nostra conjectura és que els resultats no seran gaire diferents dels exposats aquí. Però entenem que no té massa sentit que aquesta anàlisi la fem nosaltres i no els docents implicats. S'han fet estudis semblants en altres disciplines i amb altres temàtiques per part de grups d'experts i no ha tingut cap repercussió significativa en la manera d'ensenyar la disciplina en qüestió. En aquest sentit, entenem que el canvi en l'educació econòmica exigeix la participació activa dels ensenyants d'economia perquè només així es poden apropiat del currículum de la seva disciplina i desenvolupar-lo des de la perspectiva de l'economia crítica i

d'una concepció pluralista de l'economia. D'aquí la nostra voluntat d'oferir un llistat de criteris que pugui ser aplicat per cada docent directament o bé motivar la elaboració de llistes alternatives que es considerin més adients.

Per una altra banda, també entenem que és del tot necessari promoure des de les administracions educatives i des d'altres entitats que agrupen col·lectius docents una formació del professorat específica en economia crítica i plural a l'aula que possibiliti el coneixement d'altres escoles de pensament econòmic, així com la creació de nous continguts i activitats curriculars per tal d'enriquir l'educació econòmica que avui es fa. El recent dossier *Economia crítica a l'aula. Propostes per a l'ensenyament obligatori*, elaborat pel Seminari d'Economia Crítica Taifa i publicat per Rosa Sensat, representa una bona pràctica en l'acció formadora proposada.

10. Bibliografia

Lleis i normativa legal

LOMLOE: <https://www.boe.es/eli/es/lo/2020/12/29/3>

Curriculum: <http://xtec.gencat.cat/ca/curriculum/>

Emprenedoria a l'educació infantil i primària: <http://xtec.gencat.cat/ca/projectes/emprenedoriaprimaria/>

Emprenedoria a l'ESO: http://xtec.gencat.cat/web/.content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0013/04fb2897-65ff-47a3-bae6-ec1c11d6e4ee/emprenedoria_orientacions.pdf

Estada a l'empresa: <http://xtec.gencat.cat/ca/curriculum/batxillerat/estadaempresa/>

Estudiar a Catalunya: <http://queestudiar.gencat.cat/ca/>

Llibres

Byung-Chul Han. (2014). *Psicopolítica. Neoliberalismo y nuevas técnicas de poder*, Barcelona: Herder.

Claverol, Mireia, Polo, Ferran et altri (2019). *Economia crítica a l'aula. Propostes per a l'ensenyament obligatori*. Rosa Sensat, Barcelona.

Etxezarreta, Miren, *¿Para qué sirve realmente la economía?* Paidós, Barcelona, 2015.

Luque, Eduardo y Carrera, Maria Pilar, *Asalto a la educación. La reforma educativa del PP*. El Viejo Topo, Barcelona, 2013.

Max-Neef, Manfred y Smith, Philip B. [2011], *La economía desenmascarada. Del poder y la codicia a la compasión y el bien común*. Icaria, Barcelona, 2014

Molero Simarro, Ricardo. (2016) "Corrientes heterodoxas del pensamiento económico. Fundamentos e interrelaciones", En *Hacia una economía más justa. Una introducción a la economía crítica*, Universitarios por una Economía más justa. Economistas sin fronteras.

Revistes

USTEC-STEs, *Economia crítica a l'escola*, Eina sindical d'informació No 462. Disponible en internet: <http://www.sindicat.net/w/docs/eina462.pdf>

USTEC-STEs, *Economia crítica a l'escola (II)*, Eina sindical d'informació No 477. Disponible en internet: <http://www.sindicat.net/w/docs/eina477.pdf>

Articles

a) sobre l'ensenyament de l'economia a la Secundària

Laura Galaup:

https://www.eldiario.es/sociedad/pensiones-secundaria-economia-liberalismo_1_3536074.html

Jordi de Miguel:

<https://www.elcritic.cat/mes/diners-a-contrallum/leconomia-critica-busca-lloc-a-laula-14852>

Enrique Díez:

<https://eldiariodelaeducacion.com/2020/10/05/ensenar-a-especular-y-erradicar-el-anticapitalismo-la-nueva-pedagogia-neoliberal-extrema/>

b) sobre qüestions actuals de l'economia

Miren Etxezarreta:

<https://www.elsaltodiario.com/precariedad/miren-etxezarreta-mochila-austriaca-tiene-piedras-dentro-no-merienda-excursion>

Pau Llonch:

<http://bloc.realitat.cat/2021/01/els-nous-fons-europeus-mana-o-veri.html?m=1>

Andy Robinson:

<https://www.elsaltodiario.com/precariedad/miren-etxezarreta-mochila-austriaca-tiene-piedras-dentro-no-merienda-excursion>

Larry Fink:

<https://elpais.com/economia/2021-01-26/larry-fink-blackrock-la-transicion-climatica-es-una-oportunidad-de-inversion-historica.ht>

Webs

Blog de Jurjo Torres: Neoliberalismo y educación: <http://jurjotorres.com/?tag=neoliberalismo-y-educacion>

Observatori DESC: Economia solidaria y derechos humanos:

<https://observatoridesc.org/es/que-fem/publicacions>

Plataforma per una educació en economia crítica (PLEEC): [http:// educaciocritica.cat/](http://educaciocritica.cat/)

Red de redes de economía alternativa y solidaria (REAS): <https://www.reasred.org/>. [Conté enllaços a diversos recursos sobre educació i economia solidària : <https://www.economiasolidaria.org/search/content?keys=educacion>]

Vídeos

Max-Neef, Manfred. (2014)

<https://www.youtube.com/watch?v=WI9UVPBfxM&feature=youtu.be> (min. 48:55)

Presentació del llibre *La economía desenmascarada*. Barcelona: Icaria (consultat 22 de gener del 2021).

ANNEX

Exemples d'aplicació dels criteris en el llibre de text *Economia 4t ESO* de Mc Graw Hill

Per tal de mostrar l'aplicació dels criteris que acabem d'enumerar i analitzar, considerem pertinent presentar alguns exemples extrets del llibre de text *Economia 4t ESO* editat per Mc Graw Hill. Les unitats didàctiques que conté aquest llibre són les següents:

- Unitat 1. Economia, la ciència útil
- Unitat 2. Producció i creixement
- Unitat 3. Mercats i empreses
- Unitat 4. L'empresa en el seu context
- Unitat 5. Planificació financera
- Unitat 6. Salut financera
- Unitat 7. Els diners i les seves formes
- Unitat 8. Producció i preus
- Unitat 9. El mercat de treball
- Unitat 10. Les comptes de l'Estat
- Unitat 11. El comerç internacional i la Unió Europea
- Unitat 12. La globalització i els desequilibris de l'economia mundial

I per facilitar la lectura dels exemples seleccionats presentem la següent taula:

BLOC	CRITERI	EXEMPLE
I PENSAMENT ECONÒMIC	1 Contextualització històrica	1.- Unitat 12, p. 212 2.- Unitat 12, p. 212
	2 Biaixos ideològics	1.- Unitat 1, p. 12 2.- Unitat 1, p. 10
	3 Legitimació social	1.- Unitat 10, p. 174 2.- Unitat 10, p. 179
	4 Escoles de pensament econòmic	1.- Unitat 1, p. 11 2.- Unitat 3, p. 50 3.- Unitat 3, p. 51
II PRESA DE DECISIONS	5 Mercat autoregulat o planificació col·lectiva	1.- Unitat 9, p. 154 2.- Unitat 9, p. 154 3.- Unitat 9, p. 157 4.- Unitat 9, p. 161 5.- Unitat 3, p. 40 6.- Unitat 3, p. 47
	6 Polítiques econòmiques	1.- Unitat 10, p. 170 2.- Unitat 10, p. 173

		3.- Unitat 10, p. 177
	7 L'individu com a empresa de sí mateix	1.- Unitat 9, p. 154 2.- Unitat 9, p. 161
	8 Individualisme metodològic	1.- Unitat 1, p. 10
	9 Ciutadania i economia	1.- Unitat 2, p. 24
III INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS	10 Relacions de poder	1.- Unitat 2, p. 28 2.- Unitat 3, p. 46 3.- Unitat 7, p.120
	11 Altres mecanismes de dominació	1.- Unitat 12 p.206 2.- Unitat 12 p. 208
	12 Competitivitat o cooperació	1.- Unitat 12, p. 221
	13 Propietat i gestió	1.- Unitat 4, p. 60 2.- Unitat 4, p. 61
IV SOSTENIBILITAT	14 Necessitats humanes	1.- Unitat 1, p. 8 2.- Unitat 6, p. 102
	15 Externalitats	1.-Unitat 10, p 172
	16 Progrés	1.- Unitat 2, p. 22 2.- Unitat 9, p. 162 3.- Unitat 3, p. 46

BLOC I.- PENSAMENT ECONÒMIC

1. CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA

Exemple 1.1. (Unitat 12, pàg. 212)

El "subdesenvolupament" sembla degut a qüestions internes dels països. Cap referència al domini neocolonial, a la dependència de la metròpoli, al mantenint del sistema amb el FMI, el BM i sobretot amb la OMC, ... al poder.

Tot banyat amb un currículum ocult que ens mostra un neomalthusianisme ranci i un eurocentrisme supremacista vergonyós

Diu que no hi ha instruments de redistribució de la riquesa internacionals. I omet, com a tot el llibre, el procés històric que ha portat a l'actual Centre-Perifèria.

3 Desigualtats i desenvolupament

... amb la globalització les desigualtats s'han incrementat a l'interior de tots els països. Però són molt més grans les que es produeixen entre països, ja que no hi ha instruments de redistribució internacional de la riquesa similars als que existien a l'interior dels països.

En conseqüència, mentre que una part de la població mundial viu confortablement, la majoria segueix subsistint sota el llindar de la pobresa. Els trets que caracteritzen el subdesenvolupament són de naturalesa econòmica, però també hi ha trets demogràfics i institucional propis del **subdesenvolupament** (Taula 12.3).

Característiques del subdesenvolupament		
Demogràfiques	Econòmiques	Institucionals o públiques
Baixa renda per càpita	Estructura productiva primària	Inestabilitat política o falta de democràcia i transparència
Altes taxes de creixement demogràfic	Mal funcionament dels mercats	Nivell d'infraestructures deficient
Poca formació cultural i social	Poc estalvi i inversió	Elevat deute amb altres països (deute exterior)

Taula 12.3. Característiques del subdesenvolupament

Al presentar les conseqüències d'aquesta dinàmica centre-perifèria com característiques, com causes, el que s'està fent és desviar el focus de l'anàlisi per evitar que parlem de països empobrits en lloc de subdesenvolupats.

De nou emergeix el currículum ocult amb l'eurocentrisme al considerar que tenen poca formació "cultural i social".

BLOC I.- PENSAMENT ECONÒMIC

1. CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA

Exemple 1.2. (Unitat 12, pàg. 212)

Aquesta visió ahistòrica i atemporal de l'economia és una de les causes que ens impedeixen entendre la realitat. Com explicar que una dictadura extrema com és la Xina hagi aconseguit un creixement econòmic sostingut al llarg d'anys i s'hagi convertit en una economia capitalista que li està disputant el centre hegemònic als EEUU?

Periscopi 4

Per què és tan difícil sortir del subdesenvolupament?

Infraestructures, agricultura mecanitzada, governs democràtics, població formada, capacitat d'estalvi, són només alguns dels factors necessàries per aconseguir el desenvolupament econòmic.

Aquests factors són coneguts per tothom, però en la pràctica són pocs els països que aconsegueixen desenvolupar-se econòmicament. És tan difícil aconseguir-ho que, quan succeeix, es parla de «miracle econòmic» i s'analitzen a fons les claus de l'èxit per intentar de comprendre-ho, i potser per fer-ho extensiu a altres països amb característiques similars.

Espanya va ser un exemple d'èxit els anys vuitanta quan es va transformar en una economia moder-

na després de quasi un segle de dictadura. Però l'exemple per excel·lència és la Xina, que s'ha convertit en una potència mundial tot i que a mitjan segle XX era la ventafocs d'Àsia. Alemanya, Itàlia o el Japó es van recuperar ràpidament de la Segona Guerra Mundial, malgrat que havien sigut derrotats, havien quedat devastats i havien sofert importants pèrdues de població.

En l'altre extrem cal situar els països de l'Àfrica subsahariana, els quals han quedat econòmicament endarrerits tot i rebre importants ajuts econòmics.

Aquí de nou el temps, la història i el context importen poc. Com a molt diu "característiques similars". Sens dubte navega pel subconscient de l'autor la vella i superada idea de les 5 etapes de creixement econòmic de Rostow. Per això reconeix que és difícil que això passi, i quan ho fa diu que és un "miracle".

Comparar les inversions fetes pel capital internacional i les reserves i infraestructures que tenien Alemanya i Japó amb les d'Itàlia és molt agosarat.

De la mateixa manera parlar "dels importants ajuts econòmics" rebuts pels països de l'Àfrica subsahariana és de jutjat de guàrdia, quan tothom sap que per cada dòlar "donat" s'han i s'estan repatriant als "donants" molts més dòlars.

2.4. Els incentius

Els avantatges i els inconvenients de les possibles alternatives pesen a l'hora de prendre una decisió, però la nostra conducta pot veure's modificada per l'existència d'incentius.

Un **incentiu** és allò que indueix una persona o agent a actuar d'una manera determinada. Pot ser tant una **recompensa** com un **càstig**.

Si un professor demana als seus alumnes que facin un treball voluntari, probablement només el presentaran alguns alumnes. El nombre de voluntaris segurament augmentarà si el professor ofereix un incentiu positiu, com ara que el treballi puntuï extra a la nota d'avaluació. Igualment, aconseguirà una major participació amb un incentiu negatiu, com ara penalitzar aquells que no presentin el treball. També pot combinar ambdós incentius, demanant uns mínims per aconseguir la major participació possible i premiant els millors treballs.

L'autor limita els incentius al primer estadi preconventional de l'evolució moral de Kohlberg, i en relació a la conducta infantil la motivació de la qual és obtenir una recompensa. Es tracta d'una conducta individual i egoista. No es considera en economia conductes postconvencionals inspirades en els drets humans o en sentiments com la compassió i la solidaritat

BLOC I.- PENSAMENT ECONÒMIC

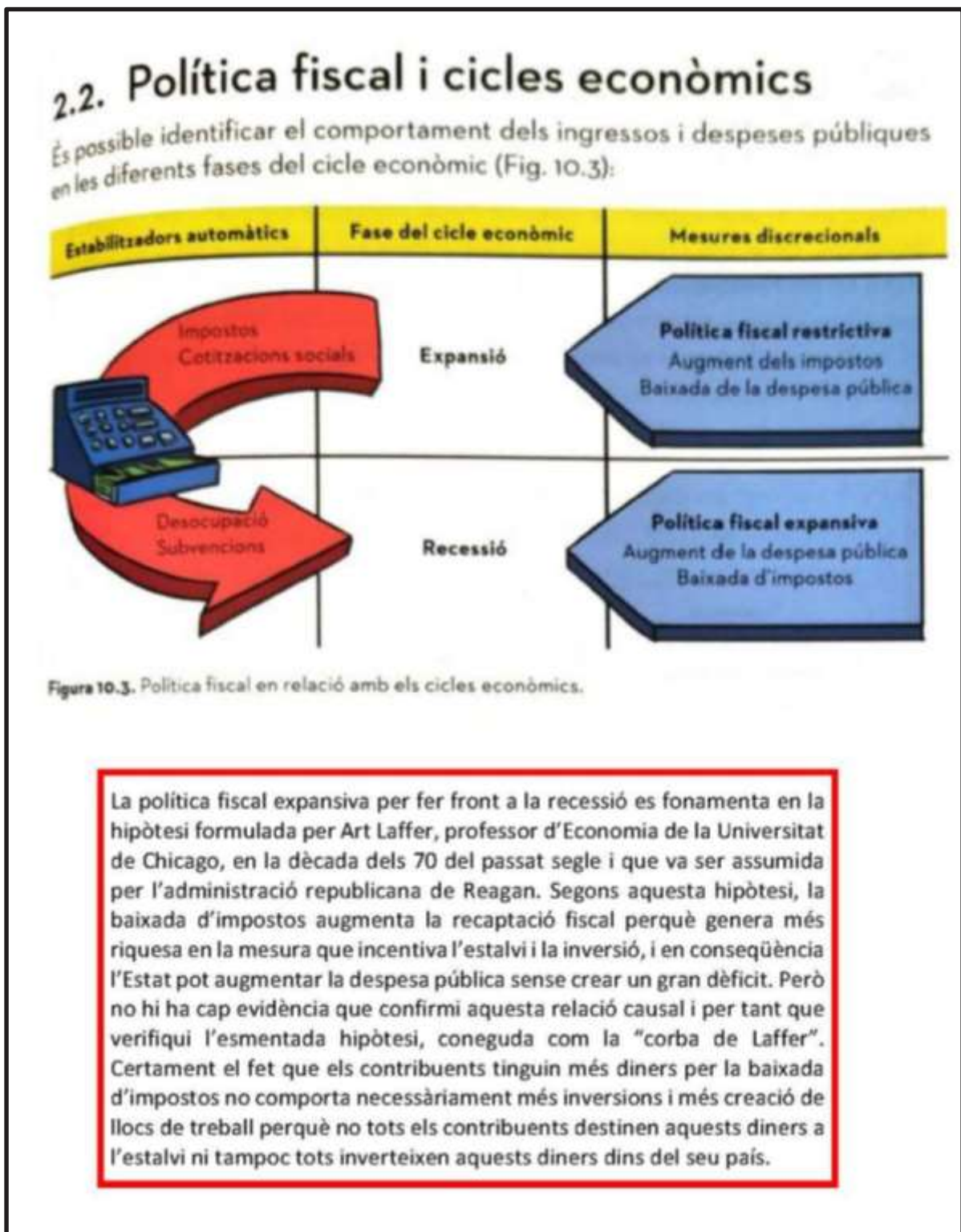
2. BIAIXOS IDEOLÒGICS

Exemple 2.2. (Unitat 1, pàg. 10)

El cost d'oportunitat	Cada vegada que escollim renunciem a quelcom, amb tot el que això suposa.
Els costos irrecuperables	Si prenem una decisió equivocada, haurem de dir adéu als costos irrecuperables i intentar d'esmenar la situació.
Beneficis i costos addicionals	Un cop presa la decisió, solen ser necessàries petites decisions addicionals.
Els incentius	Generalment, les persones modifiquem la nostra conducta per rebre una recompensa o evitar un càstig.

Taula 1.2. Conceptes econòmics presents en qualsevol decisió.

S'interpreta la conducta econòmica des del nivell moral preconventional més bàsic, el mateix que un nen menor de 9 anys, la conducta del qual respon als càstigs o a les recompenses per por. D'aquesta manera es pressuposa en els adults una conducta individualista i egoista, irracional, sense atorgar cap capacitat per transcendir la cerca del propi benefici, o el que és el mateix, incapaç de perseguir el bé comú o manifestar conductes altruistes. Això correspon al biaix de conformitat amb la concepció del home en el liberalisme

Exemple 3.2 (Unitat 10, pàg.179)

ACTIVITAT RESOLTA 3

A finals de l'any 2013, Econolàndia va entrar en crisi i es va veure obligada a emetre ~~deute públic~~ ~~deute~~ per valor de 10.000 milions d'euros a un 5 % d'interès anual amb el qual va realitzar inversions amb l'esperança de revertir la seva situació econòmica. D'acord amb la següent taula (en milions), interpreta:

a) L'evolució del deute i el dèficit.
b) Quin tipus de dèficit té?

Solució:

a) El 2013 Econolàndia va emetre deute públic amb el qual va finançar els seus pressupostos de 2014

i 2015. En tots dos anys va entrar en dèficit, va haver de pagar els interessos del deute contret. El 2015 ja es va notar l'efecte de les inversions realitzades el 2014, les quals van cristal·litzar definitivament el 2016, amb una recuperació dels ingressos que va permetre retornar el deute contret el 2013.

b) L'evolució del dèficit ha demostrat ser cíclica (associada a una fase de recessió de l'economia), en la mesura que Econolàndia s'ha recuperat i ha entrat en una fase d'expansió gràcies a les inversions realitzades.

Any	Ingressos	Despeses	Dèficit	Superàvit	Deute públic	Pagament deute
2013	150.000 €	150.000 €	0		10.000 €	
2014	150.000 €	154.500 €	-4.500 €			500 €
2015	155.000 €	159.500 €	-4.500 €			500 €
2016	160.000 €	150.000 €		10.000 €		10.000 €

Ens presenta l'economia com una disciplina científica, objectiva i neutral, basada i legitimada per l'evidència empírica. Fixem-nos en aquest exemple d'activitat resolta.

Aquest país imaginari "entra" en crisi com qui entra en una grip. I té un deute a un interès simple, no compost com és en la realitat (Espanya ha de pagar aquest any 2021 i fruit de l'interès compost, 31.675 milions € d'interessos del seu deute, 6.663 milions més que el que ha de pagar per prestacions per l'atur). I finalment té una recuperació d'ingressos miraculosa d'igual quantia que el deute contret tres anys abans. Tot quadra.

Se'ns ha venut i encara se'ns ven que la necessitat de l'anomenada "austeritat" està fonamentada en un article publicat al 2010 per dos famosos economistes de Harvard, Carmen Reinhart i Kenneth Rogoff (Growth in a time of debt) (Creixement en una època d'endeutament). En ell intentaven demostrar que un cop el deute públic supera el 90% del PIB, el creixement econòmic cau en picat. Quan altres investigadors van aconseguir l'Excel original en el que es basaven aquests dos economistes per fer tal afirmació (aplicada per gairebé tots els governs mundials) es van descobrir errades, omissions i procediments molt qüestionables, que invalidaven la investigació. És cert que hi ha una certa correlació entre un deute elevat i un creixement lent, però sense que res indiqui quin d'ells és la causa i sense cap rastre d'aquell limit del 90%. Per aprofundir-hi: Krugman, Paul. (2013). La depresión del excel, Disponible en https://elpais.com/economia/2013/04/19/actualidad/1366398440_370422.html

BLOC I.- PENSAMENT ECONÒMIC

4. ESCOLES DE PENSAMENT ECONÒMIC

Exemple 4.1. (Unitat 1, pàg. 11)

ACTIVITAT RESOLTA 2

A partir dels dilemes esmentats a la columna de l'esquerra, descriu per a cadascun les possibles eleccions i el cost d'oportunitat.

Dilema	Solució	
	Elecció	Cost d'oportunitat
Estudiar o anar al cinema?	Estudiar	La pel·lícula que no veus.
	Cinema	Millor nota.
Cicles formatius o estudis universitaris?	Cicles	Més prestigi acadèmic i potser un millor sou.
	Universitat	Accedir abans al mercat laboral.
Treballar per compte propi o per compte d'altri?	D'altri	Definir un mateix els propis objectius econòmics i laborals.
	Propia	Un salari fix.
Pis de lloguer o en propietat?	Lloguer	Possibilitat de recuperar el que hem pagat si el venem a un preu superior al de compra.
	Propietat	No estar lligats a hipoteques o una propietat difícil de vendre.
Pla de pensions privat?	No	Més ingressos en finalitzar la vida laboral.
	Si	Estalviar més durant la vida laboral.

En els exemples escollits per l'exercici queda clar el currículum ocult ideològic: l'elecció està fonamentada exclusivament en el benefici econòmic que et pot representar, no en el "bon viure". Dóna per suposada que la persona és un "homo economicus", concepte que en economia neoclàssica s'utilitza per a modelitzar el comportament humà racional i egoista davant d'estímuls econòmics.

Estudiar o anar al cinema: Més hores d'estudi s'entén com més inversió en el propi capital humà que obtindrà més recompensa, més nota. I si anar al cinema representa més socialització en un moment de necessitat per l'equilibri personal? La pel·lícula no pot enriquir-te culturalment?

Plantejar el dilema Universitat-Cicles únicament en termes de rendibilitat econòmica futura i no tenir en compte la pròpia realització i projecte de vida personal és reforçar la idea d'homo economicus.

Dir que si ets autònom tu decideixes la teva producció és del tot fals i irreal, en la majoria dels casos. Convé recordar que les empreses d'un sol treballador tenen una supervivència del 40% o menys als 5 anys de la seva creació. Només cal veure que els ha passat en la crisi del COVID19.

Es dóna una visió de l'habitatge com una inversió de capital, no com una necessitat bàsica o un dret humà de primer ordre. Hi ha més opcions com les d'habitatge social, públic, cooperatives,... L'usdefruit també és una opció.

Igual que l'anterior es planteja un dret i una necessitat com una inversió de capital. Però en aquest cas és clarament intencionat i maniqueu plantejar a l'alumnat d'aquesta edat aquest "dilema", condicionant un posicionament polític, davant la voluntat del poder financer de suprimir l'actual sistema de pensions de repartiment solidari i col·lectiu per l'insolidari sistema de capitalització individual, a fi de fer-se amb el gran volum de diners que representa. Un element més de despossessió que pateix la classe treballadora.

BLOC I.- PENSAMENT ECONÒMIC

4. ESCOLES DE PENSAMENT ECONÒMIC

Exemple 4.2. (Unitat 3, pàg. 50)

The diagram consists of two main components connected by a red line. On the left, a blue box with a cloud icon and the word 'REFLEXIÓ' contains a question and a paragraph. On the right, a red-bordered box contains a paragraph discussing different economic theories.

REFLEXIÓ

Quin ha de ser el grau d'intervenció del sector públic?

Aquest és un dels debats econòmics més antics i polèmics. Davant aquells qui opinen que el sector públic hauria d'intervenir com menys millor en els afers dels particulars (empreses i famílies), se situen aquells qui creuen que l'Estat ha d'actuar per corregir els abusos o desigualtats.

Aquí ens planteja una visió del paper de l'Estat en l'economia molt parcial. Ens parla d'un debat entre dues opcions: la visió austro-nordamericana (Hayek) i la ordoliberal (Röpke) o de cert keynesianisme. S'ignoren aquelles teories de planificació que proposen des del quasi tot l'Estat (model iugoslau o xinès) al tot l'Estat (antiga URSS) o teories sense Estat (comunitaris-comunals)

BLOC I.- PENSAMENT ECONÒMIC

4. ESCOLES DE PENSAMENT ECONÒMIC

Exemple 4.3. (Unitat 3, pàg. 51)

ACTIVITAT RESOLTA 5

Imagina't que la Marta Valiente i El Corte Francés són, respectivament, l'únic consumidor i l'única empresa d'una economia. La Marta treballa a El Corte Francés a canvi d'un salari i El Corte Francés subministra a la Marta tots els béns i serveis que ella necessita. Suposem que l'únic recurs productiu existent és el treball i no hi hagués sector públic. Representa el flux circular de renda entre la Marta i El Corte Francés, i identifica:

- Les unitats bàsiques de consum i producció.
- Els fluxos de diners.
- Els mercats que intervenen.

Solució:

Un altre exemple és la fal·laç representació del procés econòmic a través dels diagrames que intenten mostrar el flux circular de la renda. Per una banda, apareix un carrusel de mercaderies sense entrades ni sortides i, per tant, desconnectades del món físic. Al mantenir la ficció d'aquesta desconexió entre la producció i la natura, es fa raonar al lector en un món ideal fora de la realitat. Per altra banda l'activitat comercial i financera apareixen com fonts de creació de riquesa i el flux monetari es crea així.

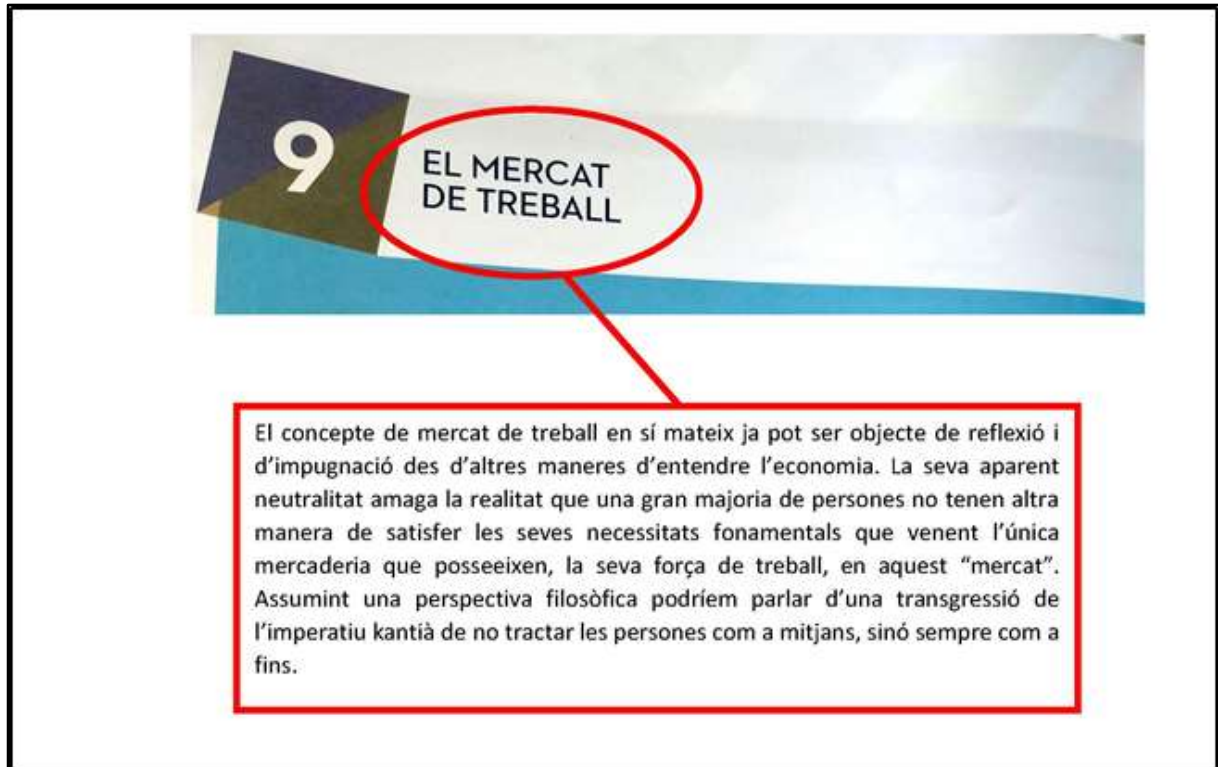
Per tant, si en l'enfoc ortodox l'econòmic es redueix a lo monetari, no resulta estrany que dins del camp de l'economia convencional no puguin trobar-se solucions als problemes mediambientals al considerar el medi ambient exclusivament en termes d'externalitats en el càlcul de costos i beneficis. En el fons, el medi ambient és vist ingènuament i interessadament com infinit i il·limitat, per tant el procés d'apropiació dels seus productes tampoc tindria límits. Com diu Frederick Soddy (1877-1956) "l'economia hauria d'explicar-se des del punt de vista dels creadors i productors de riquesa i no des del punt de vista dels financers o comerciants. La riquesa d'una comunitat tan sols pot créixer per la producció i les innovacions, i no per l'adquisició i l'intercanvi"

El que no explica aquest model, i si ho fan d'altres teories econòmiques, és com es fan rics els propietaris de l'empresa si no hi treballen. D'on surt el benefici?

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS

5. MERCAT AUTOREGULAT O PLANIFICACIÓ COL·LECTIVA

Exemple 5.1 (Unitat 9, pàg. 154)

The diagram consists of a slide titled "9 EL MERCAT DE TREBALL". A red oval highlights the title, and a red line connects it to a red-bordered box containing the following text:

El concepte de mercat de treball en sí mateix ja pot ser objecte de reflexió i d'impugnació des d'altres maneres d'entendre l'economia. La seva aparent neutralitat amaga la realitat que una gran majoria de persones no tenen altra manera de satisfer les seves necessitats fonamentals que venent l'única mercaderia que posseeixen, la seva força de treball, en aquest "mercat". Assumint una perspectiva filosòfica podríem parlar d'una transgressió de l'imperatiu kantian de no tractar les persones com a mitjans, sinó sempre com a fins.

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS

5. MERCAT AUTOREGULAT O PLANIFICACIÓ COL·LECTIVA

Exemple 5.2 (Unitat 9, pàg. 154)

Gairebé tothom tindrà contacte alguna vegada a la vida amb el mercat de treball i la majoria de nosaltres haurà de treballar durant diverses dècades per guanyar-se la vida. Es tracta d'un mercat especial, amb unes característiques particulars que el diferencien dels altres. La més cridanera és l'existència d'atur. N'estudiarem les causes, aprendrem a mesurar-lo i a comparar la seva evolució.

El mercat de treball, si l'analitzem des d'aquesta perspectiva, no es distingeix dels altres per l'atur, llevat que s'especifiqui que els treballadors tenen la característica diferencial respecte dels tomàquets de tractar-se de persones, cosa que els autors no fan, almenys en aquesta introducció. De manera similar al fet que pot haver-hi sobreproducció de tomàquets tenim l'anomenat exèrcit laboral de reserva. Sens dubte és una diferència no contemplada el fet que mentre els tomàquets es llencen per mantenir els preus més alts, els treballadors sovint són llençats a l'atur per mantenir els preus (salaries) més baixos. Qualificar l'atur com la característica "més cridanera" del mercat de treball és un escarni.

5. MERCAT AUTOREGULAT O PLANIFICACIÓ COL·LECTIVA

Exemple 5.3 (Unitat 9, p.157)

No hi ha el més mínim esment al fet que la desocupació forma part de la naturalesa del sistema capitalista en el seu conjunt, més enllà de desajustos entre l'oferta i la demanda. Que es consideri que el SMI sigui un problema és un símptoma que aquesta manera de plantejar l'economia, no està pensada des del punt de vista de satisfer les necessitats de les persones, ja que, si fos així, el problema seria l'existència de persones que no tenen garantits uns mínims ingressos vitals. Resumint, les causes de la desocupació són: a) una inadequació dels treballadors al MERCAT. b) El MERCAT no demanda prou béns i serveis. c) Els salaris mínims obstaculitzen el lliure funcionament del MERCAT. Cap referència al caràcter necessàriament estructural de la desocupació en el sistema capitalista, ni a la possibilitat d'una planificació i control públic i social.

1.2. Causes de la desocupació

No hi ha unanimitat a l'hora de determinar les causes de la desocupació. Entre altres causes, s'assenyalen:

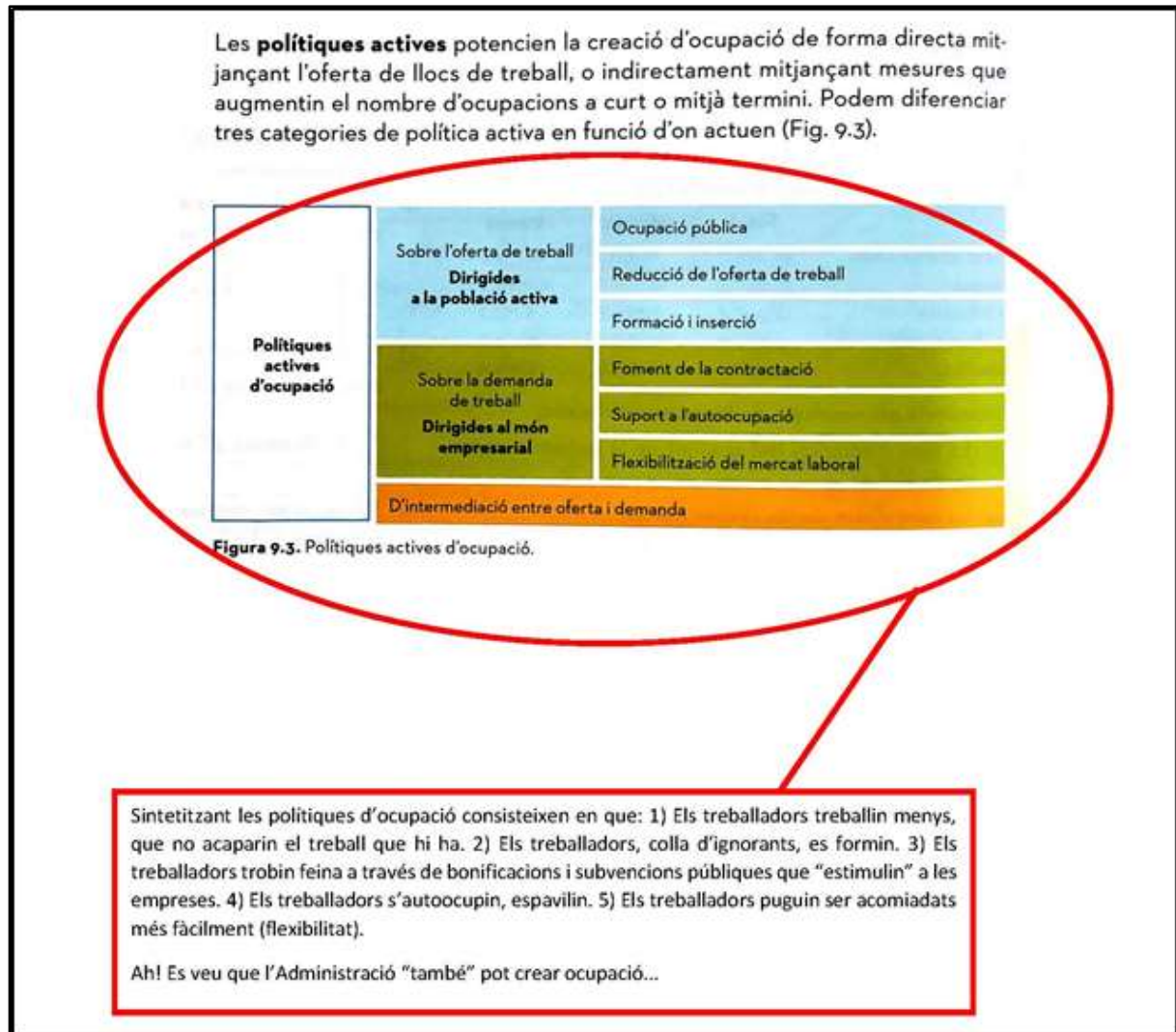
- **Les característiques dels treballadors.** Moltes vegades sobren treballadors amb una determinada qualificació i en falten d'altres, o bé el treball està mal repartit: la pluriocupació i les hores extraordinàries dels treballadors ja ocupats impedeixen l'accés al mercat laboral dels restants.
- **Demanda insuficient.** En aquest cas, el problema és que les societats no demanen prou béns i serveis per a ocupar tots els treballadors disponibles.
- **L'existència de salaris mínims.** Per als defensors del lliure mercat, la desocupació desapareixeria si funcionés lliurement la llei de l'oferta i la demanda. Davant un excés d'oferta de mà d'obra, els salaris baixarien i les empreses contractarien els treballadors sobrants. Però el mercat laboral no és lliure, sinó que està intervingut per raons d'interès públic. D'una banda, els governs estableixen un **Salari Mínim Interprofessional (SMI)** per evitar els abusos dels empresaris i, de l'altra, els sindicats fixen salaris mínims segons el tipus de professió mitjançant els convenis col·lectius.

S'intenta aparentar "neutralitat" quan es parla dels "defensors del lliure mercat", com si no tinguessin res a veure, però cal notar el caràcter simptomàtic de la connotació negativa (també falsedat) present en expressions com "el mercat laboral no és lliure, sinó que està intervingut" o "els sindicats fixen salaris mínims"

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS

5. MERCAT AUTOREGULAT O PLANIFICACIÓ COL·LECTIVA

Exemple 5.4 (Unitat 9, p. 161)

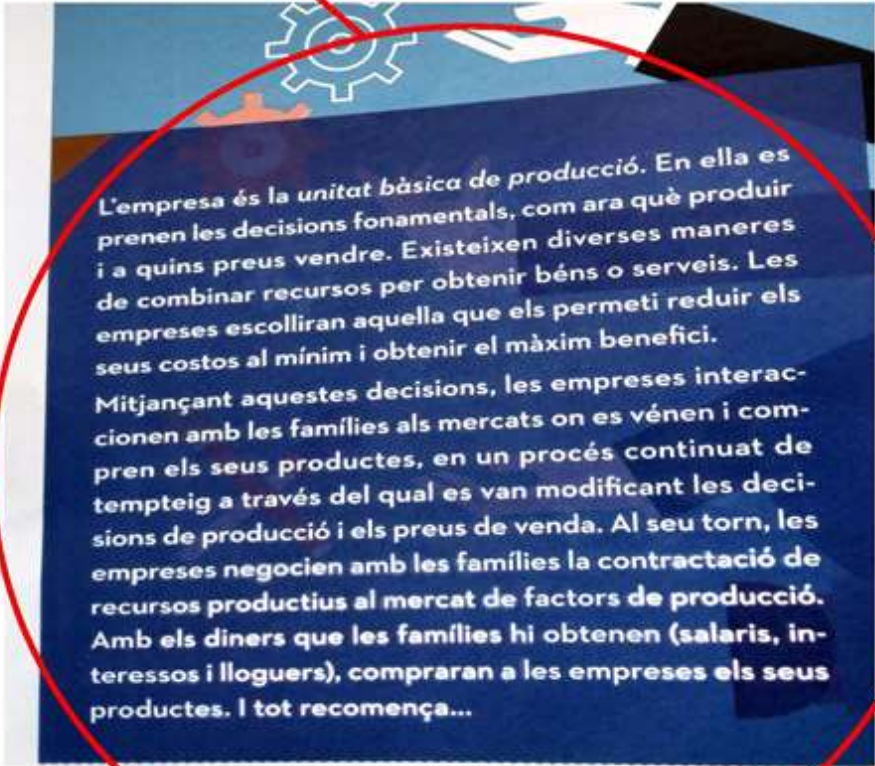

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS

5. MERCAT AUTOREGULAT O PLANIFICACIÓ COL·LECTIVA

Exemple 5.5 (Unitat 3, p. 40)

El mercat és el mecanisme regulador únic. L'única forma de planificació que apareix és la que fan les empreses sota els criteris de reducció de costos i l'obtenció del màxim benefici. Sorprenent la "neutralitat" amb que es presenta: "les empreses interaccionen amb famílies" en un lloc asèptic "el mercat". O "negocien" la contractació de recursos productius. Darrera aquesta expressió hi ha la precarietat laboral, els baixos salaris, la pobresa, etc... que adopten així una aparença innòcua. Absència total de planificació pública o social de les decisions de producció de béns i serveis en funció de les necessitats de la població o el bé comú. Fe en que les decisions de consum que prenguin les famílies en el sí del mercat racionalitzarà les decisions de les empreses.

L'empresa és la unitat bàsica de producció. En ella es prenen les decisions fonamentals, com ara què produir i a quins preus vendre. Existeixen diverses maneres de combinar recursos per obtenir béns o serveis. Les empreses escolliran aquella que els permeti reduir els seus costos al mínim i obtenir el màxim benefici. Mitjançant aquestes decisions, les empreses interaccionen amb les famílies als mercats on es vénen i compren els seus productes, en un procés continuat de templeig a través del qual es van modificant les decisions de producció i els preus de venda. Al seu torn, les empreses negocien amb les famílies la contractació de recursos productius al mercat de factors de producció. Amb els diners que les famílies hi obtenen (salaris, interessos i lloguers), compraran a les empreses els seus productes. I tot recomença...

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS

5. MERCAT AUTOREGULAT O PLANIFICACIÓ COL·LECTIVA

Exemple 5.6 (Unitat 3, p. 47)

Segur que aquest "acord" es dóna en grau superlatiu quan la gent es veu obligada, per tal de sobreviure, a "vendre" la seva força de treball en el "mercat" amb contractes precaris (o sense contracte) i sous baixos.

4 Mercats, empreses i famílies

A la immensa majoria dels països, famílies, empreses i sector públic es relacionen per mitjà de mercats, indrets predeterminats on compradors i venedors es posen d'acord sobre un bé o servei a intercanviar.

El **mercat** és el conjunt d'activitats de compravenda d'un determinat bé o servei realitzades per venedors i compradors.

Tradicionalment, el mercat era un lloc físic on es venien i compraven productes. Tanmateix, el desenvolupament de tecnologies de la comunicació com el correu, el telègraf, el telèfon o, actualment, Internet, ha facilitat la nostra vida.

IMPORTANT

L'excepció a l'assignació de béns i serveis per mitjà del mercat es produeix en els països comunistes o marxistes, en els quals l'assignació és decisió unilateral d'un poder central.

Ni tan sols és imaginable una societat on l'assignació de béns i serveis es faci sota control social sense que es tracti d'una decisió unilateral? El mercat únic sistema d'assignació de béns i serveis.

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS

6. POLÍTQUES ECONÒMIQUES

Exemple 6.1. (Unitat 10, pàg. 170)

El mercat s'autoregula i "a vegades" té errades o disfuncions. Per això hi ha l'Estat. Aquesta interpretació de l'Estat és la liberal. Hi ha d'altres interpretacions. La de classe, per exemple, ens diria que l'Estat té la funció "d'acumulació" (afavorir amb lleis i normes que el capital – empreses, inversors, rendistes,... – augmentin cada any els seus beneficis a partir de l'explotació en el treball, en la distribució primària de la riquesa) i aquesta altra interpretació, també ens diria que l'Estat té la funció de "legitimació" (fer que la ciutadania accepti per les bones – d'aquí l'estat del benestar – o per les dolentes – estat policial – aquest status quo).

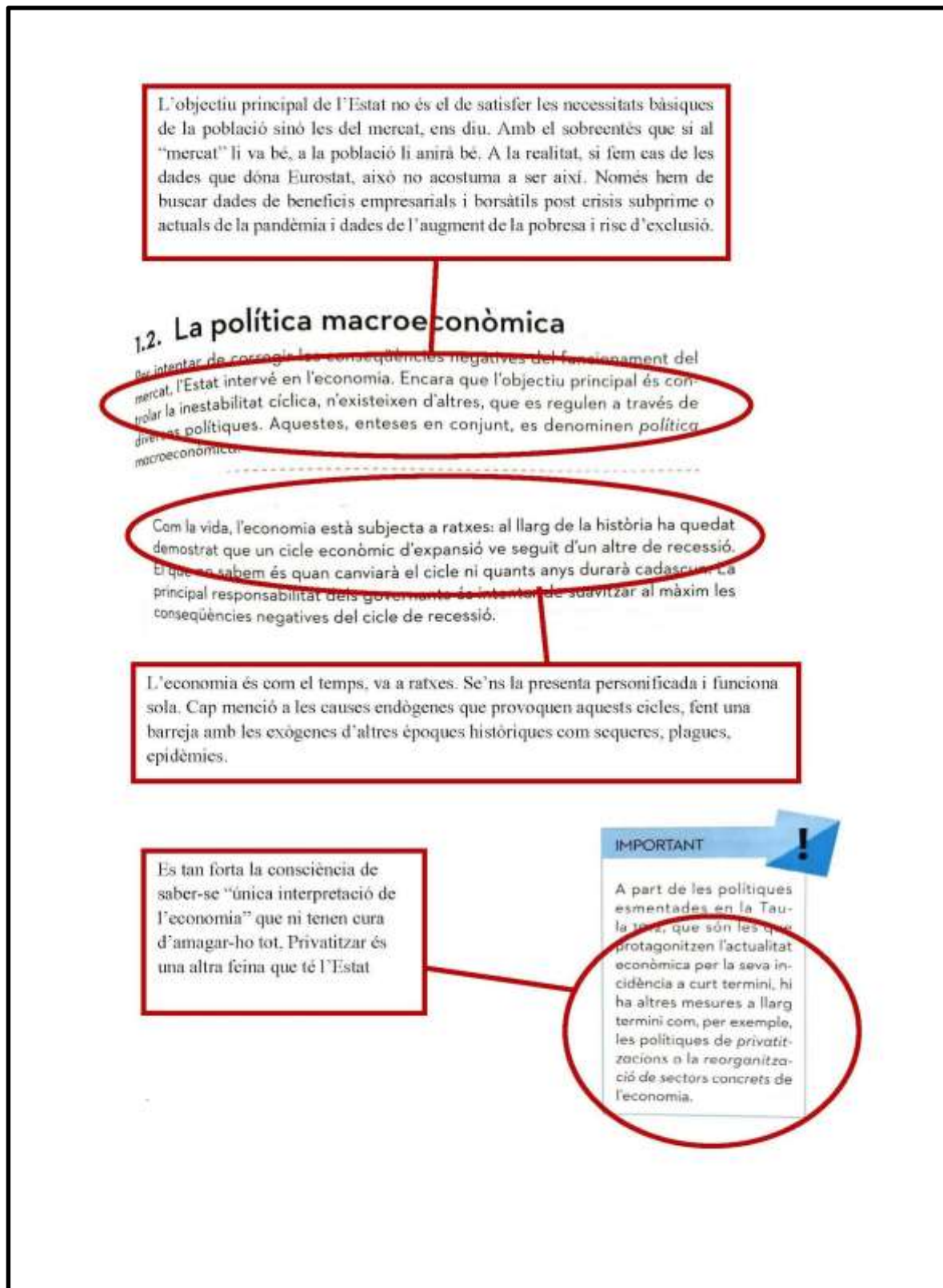
A les nostres societats, la missió econòmica de l'Estat consisteix a complementar el mercat, ajudant al seu bon funcionament i actuant sobre els problemes que a vegades crea. La intervenció de l'Estat en l'economia es fa mitjançant les anomenades *polítiques macroeconòmiques*.

De totes elles, la *política fiscal* és la que té un efecte més directe sobre la nostra vida quotidiana. A més a més, es reflecteix en els comptes de l'Estat i és allà on troba els seus límits: si gasta més del que ingressa apareixerà l'anomenat *dèficit públic* i això comportarà nous problemes.

Afirmar que la política macroeconòmica que té un efecte més directe sobre la nostra vida quotidiana és la política fiscal, reflecteix una concepció de l'economia segons fa l'actual ortodòxia: la síntesi neoclàssica. Enfocament neoliberal pel que anomenen microeconomia i una certa lectura keynesiana pel que anomenen macroeconomia.

És cert que la política fiscal afecta els assalariats (actualment a l'estat espanyol, encara el 82% dels treballadors són assalariats, encara que els mitjans de desinformació ens induïxin a pensar que els autònoms i emprenedors són molts més) ja que actua sobre la "distribució secundària" de la riquesa produïda, intentant compensar i pal·liar les injustícies de la "distribució primària". Però potser són més importants per aquests treballadors, les polítiques i legislacions que tenen a veure amb les relacions laborals, ja que és en el salari on es produeix el repartiment de la riquesa generada (part que va a l'assalariat i part que va a l'empresari).

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS
6. POLÍTIQUES ECONÒMIQUES
Exemple 6.2. (Unitat 10, pàg. 173)

6. POLÍTIQUES ECONÒMIQUES

Exemple 6.3. (Unitat 10, pàg. 177)

3.2. La redistribució de la renda

Uns neixen rics, uns altres, pobres. Sense intervenció externa, el mercat reproduiria la desigualtat ja existent i acceleraria l'empobriment del estrats socials més desfavorits. A més, la desigualtat entre rics i pobres ha demostrat ser una font de greus problemes socials que poden derivar en revoltes socials i fins i tot en guerres.

Per això, mitjançant les transferències i subvencions, l'Estat prova de reduir les desigualtats en la distribució personal o geogràfica de la renda, i transferir-la d'aquells qui més tenen a aquells qui tenen menys, d'acord amb el **principi d'equitat**.

La **redistribució de la renda** és com es coneix el procés mitjançant el qual l'Estat torna a distribuir, d'acord amb el principi d'equitat, fons que prèviament van ser assignats pel mercat a ciutadans amb una capacitat econòmica més gran.

Aquí apareix un nou exemple de currículum ocult, al assegurar que l'Estat té la funció de "tornar a distribuir la riquesa".

Efectivament, una interpretació marxista ens parlaria d'una primera distribució de la riquesa en l'assalarització (distribució primària)

Uns neixen rics i d'altres pobres com uns amb miopia i d'altres amb molt bona vista. Designi diví.

En aquest paràgraf hi ha dues idees importants. Una contradïu la idea que al llarg del llibre es desenvolupa: el mercat és la millor assignació de recursos.

L'altra idea és el motiu de la segona funció de legitimitació que té l'Estat: evitar revoltes socials dels que han nascut pobres.

BLOC II.- PRESA DE DECISIONS

7. L'INDIVIDU COM A EMPRESA DE SI MATEIX

Exemple 7.1 (Unitat 9, pàg. 154)

7. L'INDIVIDU COM A EMPRESA DE SI MATEIX

Exemple 7.2. (Unitat 9, pàg. 161)

La insistència en la formació i la qualificació dels treballadors és recurrent en la doctrina neoliberal, sovint per a justificar la desocupació. És veritat que disposar de bona formació i qualificació pot donar avantatges i augmentar la "competitivitat" del treballador, però si ho enfoquem en el seu conjunt vindria a ser com el joc de les cadires: si tenim 6 cadires i 10 candidats a seure, 4 no seuran. Tanmateix mentre s'insisteix en la manca de preparació dels treballadors i en la importància del "capital humà" treballa en el progressiu desmantellament de l'educació pública fent recaure la responsabilitat als individus i famílies considerades ara ja no solament com a simples consumidors, sinó com a mercaderies a "vendre" en el mercat, prèvia "compra" dels béns i serveis que li seran útils. La formació és un dels més importants, de la qual en són responsables individualment. Aquí entren conceptes com "empleabilitat" o "formació durant tota la vida" tant de moda en l'àmbit educatiu.

nada laboral o la prohibició d'hores extraordinàries.

- **Formació i inserció.** Són mesures que serveixen per millorar la qualificació dels treballadors. Guanyen importància quan una societat progressa i, en conseqüència, s'especialitza o es torna més complexa tecnològicament. Com més alta és aquesta especialització o aquesta sofisticació de la tecnologia, més mà d'obra qualificada es requereix.

- **Foment de la contractació per part de les empreses.** El sector públic pot incentivar les empreses perquè contractin més treballadors. Per exemple, mitjançant les subvencions per creació d'ocupació, les bonificacions en les cotitzacions de la **Seguretat Social** o les ajudes per convertir els contractes temporals en fixos.

- **Autoocupació.** Un treballador que decideix de crear el seu propi lloc de treball, i potser el d'alguns altres, és un gran valor per a la societat. Per això les diferents administracions subvencionen i promouen les iniciatives empresarials. Existeixen molts organismes i associacions que ofereixen informació, també a Internet, sobre autoocupació, com ara les oficines d'ocupació de les comunitats autònomes, les cambres de comerç o les associacions de joves empresaris.

L'autoocupació forma part del marc conceptual de l'empresa de si mateix. L'emprenedoria forma part fins i tot del currículum acadèmic de l'educació bàsica. L'individu ja no és tant un subjecte de drets com un valor que ha d'incrementar-se, de "valoritzar-se" en l'intercanvi en el mercat, també el laboral. Un signe dels temps és la uberització de l'economia, on individus autònoms venen la seva força de treball com empreses proveïdores d'un servei sense gaudir de drets socials adquirits al llarg de la història de la humanitat.

8. INDIVIDUALISME METODOLÒGIC

Exemple 8.1. (UNITAT 1, pàg. 10)

2 La necessitat d'escollir

A partir del que hem estudiat a l'apartat anterior, veiem que l'essència de l'economia i de la vida mateixa és subjacent a dues idees clau: l'escassetat econòmica i la necessitat d'escollir.

Figura 1.1. Una essència acadèmica obliga a escollir. No podem tenir tot el que volem, però com a mínim podem escollir en funció de les nostres preferències i disponibilitats.

Com es prenen les decisions? A l'hora d'escollir quina és la millor alternativa generalment escollim aquella que ens reporta major satisfacció o benestar, sempre en funció de les nostres preferències i la nostra disponibilitat de diners o temps. Però aquestes decisions no són tan senzilles a causa de les seves conseqüències: no només tenen costos, sinó que a més solen complicar-se sobre la marxa. Les decisions estan condicionades per (Taula 1.2):

Aquest és un dels molts exemples que podem trobar, on "l'essència de l'economia i de la vida mateixa" és subjacent a la necessitat d'escollir i això només es produeix individualment.

Interessant també el llenguatge no verbal de la il·lustració

1 Els factors de producció: recursos naturals, treball i capital

La producció està en el centre de tota activitat econòmica, ja que és necessària perquè existeixi el consum i, al seu torn, un major consum propicia una major producció i viceversa. Tanmateix, la quantitat i qualitat del que es produeix estan condicionades pels mitjans o recursos que les empreses tinguin a la seva disposició.

Els **recursos productius** o **factores de producció** són els elements bàsics que s'empren en la producció i distribució de béns i serveis.

! IMPORTANT

Alguns autors també esmenten un quart recurs: la **iniciativa empresarial**. Afirmen que, per tal que la producció o distribució funcionin, no n'hi ha prou amb ajuntar matèries primeres, treball i capital, sinó que també cal saber organitzar els recursos i dirigir els treballadors, funcions que recauen sobre la figura de l'empresari.

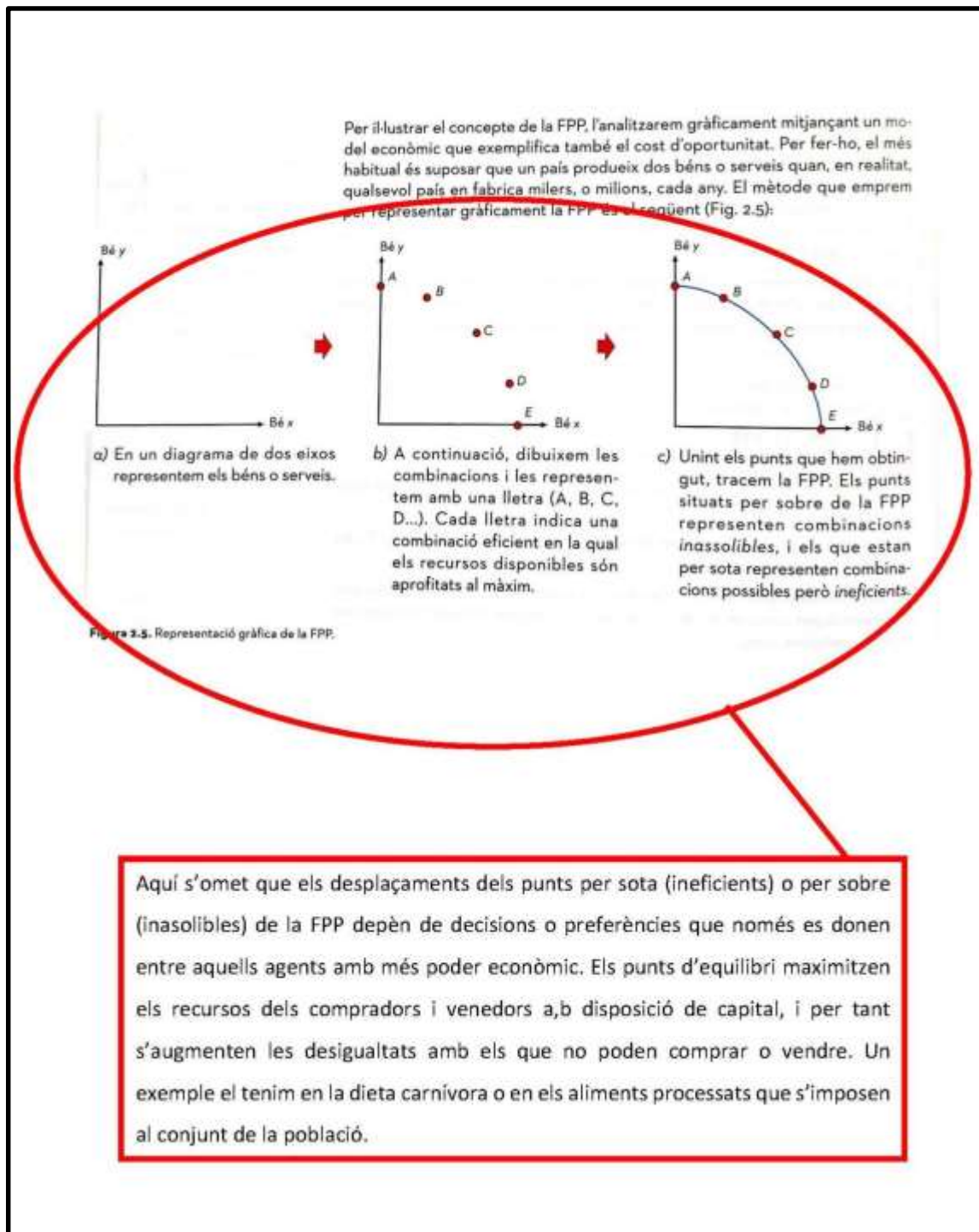
L'afirmació que "la producció està en el centre de tota activitat econòmica" comporta prioritzar les empreses com a unitats productives per damunt de la societat com a referent de l'activitat econòmica. No té res d'estrany que no es consideri la distribució en relació a l'accés als recursos per part del conjunt de la població. D'aquí la subordinació de la demanda per part de la societat a l'oferta per part de les empreses. A més a més, aquest dogma del "productivisme" omet els límits ecològics de la producció i del creixement econòmic, ignorant deliberadament els efectes perjudicials de les externalitats negatives sobre la població.

La inclusió de la "iniciativa empresarial" o de la figura de l'empresari com a factor de producció posa de manifest el menyspreu de les iniciatives de la ciutadania des de l'auto organització col·lectiva i el pro comú. El discurs econòmic convencional és un constructe ideològic establert des d'una posició de poder i d'autoritat. De parar atenció a les pràctiques econòmiques de les classes populars, de donar veu a les diferents comunitats, es constataria l'existència de formes alternatives de fer economia i del capital simbòlic generat i acumulat pels diferents grups socials, amb una dimensió epistemològica que cal posar en valor.

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

10. RELACIONS DE PODER

Exemple 10.1. (Unitat 2, pàg. 28)

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

10. RELACIONS DE PODER

Exemple 10.2 (Unitat 3, p. 46)

Funcions de les empreses	Descripció	Exemple
Coordinar la producció	Subministren els béns i serveis que satisfan les necessitats de les societats.	Si les famílies necessiten calçat, les empreses els subministren sabates, sandàlies, botes, sabatilles esportives, etc.
Crear o afegir valor	Com que transformen matèries primeres, les empreses creen o augmenten la utilitat dels béns.	Teixit, fil i botons per separat no són tan útils com ho és una camisa.
Crear ocupació i generar riquesa	A banda de la creació d'ocupació, les grans empreses generen un «efecte dòmino» beneficiós a les zones on s'ubiquen, gràcies a les compres que fan a altres empreses.	A Vigo, Citroën dona feina a milers de treballadors i compra volants, entapissats o seients a altres empreses de la zona.
Millorar el benestar de les societats	Gràcies a la recerca de nous productes, així com de tecnologies més eficients, les empreses creen innovacions tecnològiques que són el motor del progrés econòmic.	El cotxe, la nevera o l'aspirina van ser grans invents que avui gaudim tots a preus assequibles, encara que en el passat van ser articles de luxe.

Taula 3.1. Des d'un punt de vista econòmic, les empreses exerceixen importants funcions. Tanmateix, a títol individual, el seu objectiu principal és **maximitzar beneficis** per poder continuar fent la seva activitat.

La riquesa és generada per només una part de l'empresa: els treballadors. Si no es creés ocupació tampoc no es crearia riquesa ja que aquesta procedeix de la valorització del capital com a conseqüència de l'apropiació de plusvalor, de l'existència de treball no pagat. I això no seria tan fàcil sense el supòsit previ d'una classe social propietària dels mitjans de producció i d'una altra que no disposa d'altra propietat que la seva força de treball, la qual ha de vendre necessàriament per a intentar cobrir la seves necessitats bàsiques.

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

10. RELACIONS DE PODER

Exemple 10.3. (Unitat 7, p.120)

compte bancari més tècnica

Un **compte bancari** és un **contracte** entre una entitat financera i una persona, mitjançant el qual la primera custòdia els dipòsits de diners a la segona, al mateix temps que li facilita la gestió i seguiment de les seves operacions bancàries, a canvi d'unes comissions **condicions pactades**.

Els principals **drets i obligacions** d'un titular de compte bancari són els següents (Taula 7.2):

Drets	Obligacions
• Rebre el document del contracte. • Rebre la informació necessària per entendre bé l'operació o producte ofert. • Rebre el document de liquidació. • Rebre la remuneració del dipòsit amb els interessos pactats inicialment o posteriorment modificats per l'entitat, prèvia comunicació al client.	• Pagar puntualment les comissions bancàries pactades. • En cas de descobert, retornar els fons, juntament amb els interessos i les comissions bancàries pactades. • Facilitar les dades que l'entitat sol·liciti per identificar-lo. • Compensar saldos entre els diferents comptes que pugui tenir un mateix titular a l'entitat.

S'insisteix en la noció de contracte i de pacte, però la relació és absolutament desigual a favor de les entitats bancàries, si pensem en la majoria de la població. D'entrada és impossible rebre un salari legal o pagar els subministraments bàsics (energia, aigua, telecomunicacions, ...) si no es disposa d'un compte bancari; les comissions i interessos són fixades a la pràctica per les entitats, encara que hi hagi petites variacions entre unes i altres. Les comissions són modificades unilateralment quan convé, com es reconeix implícitament en referir-se als drets dels consumidors, d'altra banda, ben magres. La recomanació de llegir la lletra petita (n'hi ha tanta que resulta molt feixuc i no massa útil fer-ho) és un brindis al sol, tractant-se d'aquest producte.

Ni tan sols es menciona la diferència de poder entre el banc i la persona que "contracta" un compte. Són sempre contractes "d'adhesió" en els quals s'ha d'acceptar el que el banc digui.

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

11. ALTRES MECANISMES DE DOMINACIÓ

Exemple 11.1. (Unitat 12, pàg. 206)

Dir que la globalització és un mercat mundial sense fronteres que ofereix oportunitats, però també problemes i n'agreuja d'altres com el subdesenvolupament és una definició ben pobre i esbiaixada que impedeix entendre la complexitat del fenomen: Com s'hi ha arribat? Qui l'ha impulsat? A qui ha beneficiat? No s'hi ha arribat per la lliure voluntat dels que hi participen, ans al contrari és el resultat de forçar l'obertura del mercat a les grans potències. Representa una lluita del capital per ampliar el seu domini arreu del planeta per mitjà de les empreses transnacionals amb el suport inestimable de les institucions internacionals FMI, BM i OMC

Les relacions econòmiques internacionals són cada vegada més intenses, fins al punt que comença a parlar-se d'un mercat mundial sense fronteres: aquest fenomen es coneix com a globalització, i ofereix noves oportunitats, però crea nous problemes i agreuja alguns que ja existien, com el subdesenvolupament, la pol·lució o el deteriorament del medi ambient.

En resposta a aquests desafiaments, el desenvolupament sostenible podria ser la clau per guiar el procés de globalització: un principi que potser serveixi per aprofitar al màxim els seus avantatges i protegir al planeta i als seus habitants dels seus inconvenients.

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

11. ALTRES MECANISMES DE DOMINACIÓ

Exemple 11.2. (Unitat 12, pàg. 208)

Dir punts febles sembla un eufemisme de l'alçada d'un campanar. S'hauria de dir conseqüències negatives. És una visió que passa de puntetes sobre els temes, com el de l'objectiu de reduir costos per mitjà de l'explotació de la mà d'obra – fins i tot infantil (recordem les campanyes contra la Nike i d'altres multinacionals). Els problemes mediambientals no són només per sobreexplotació dels recursos sinó per la manca de legislació mediambiental deliberadament volguda i aprofitada ja que permet contaminar sense haver-ne d'assumir les conseqüències. Tampoc es parla dels avantatges fiscals que permeten a les grans corporacions maximitzar l'obtenció de beneficis.

1.2. Els punts febles de la globalització

La globalització ha generat una més gran diversitat de productes en tot el planeta, avenços tecnològics, preus més baixos i reducció dels costos de producció. Però no tot són avantatges. El mercat mundial que suposa la globalització també ha portat conseqüències negatives (Taula 12.1):

Punts febles de la globalització	Explicació
Més exposició dels països a les crisis	Competeixen avantatjosament enfront de les empreses petites.
Més exposició dels països a les crisis	A causa que les economies depenen les unes de les altres.
Problemes mediambientals	Per la sobreexplotació dels recursos naturals.
Desigualtats més grans entre països rics i pobres	Gràcies al seu desenvolupament, els països rics aprofiten millor els avantatges que ofereix el mercat mundial.

Taula 12.1. Els punts febles de la globalització des del punt de vista econòmic.

Aprofiten millor els avantatges? No serà, més aviat, per les relacions de domini que han imposat, ja fa molts anys, els països del Centre de la Perifèria amb un "intercanvi desigual" i que necessàriament porta a l'enriquiment d'uns a costa de l'empobriment dels altres? És a dir, que desenvolupament i subdesenvolupament són les dues cares d'una mateixa moneda?

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

12. COMPETITIVITAT O COOPERACIÓ

Exemple 12.1. (Unitat 12, pàg. 221)

JOC ECONÒMIC

Un món massa petit

Al planeta Engelosit conviuen 4 nacions. Totes elles aspiren a industrialitzar-se, a sentir-se segures i a créixer econòmicament. Tu ets un dels seus governants i la teva missió és portar la teva civilització al màxim de prosperitat. Seràs el més gloriós dels governants?

Objectiu

Els països intentaran de desenvolupar-se i créixer. Tanmateix, créixer econòmicament genera, a més de beneficis per a qui creix, costos ambientals per a tots.

Amb aquesta activitat assajarem de comprendre el delicat equilibri entre creixement, medi ambient i les tensions que es produeixen entre els països que competeixen per desenvolupar-se.

Temps

Aquest joc es realitza en una sola sessió d'una hora.

Nombre de jugadors

El nombre òptim de jugadors és 4, però la partida pot funcionar amb 2 o amb 3. Per tant, haureu de seure de 4 en 4, en la mesura que es pugui.

Material

El professor us proporcionarà el material següent:

1. Un comptador per a cada jugador.
2. Cinc fitxes, una per a cada comptador (per exemple, 5 monedes).
3. Un comptador d'«Escalfament global» comú per a tothom.

Descripció del joc

En cada torn el jugador pot fer una, i només una, de les cinc accions següents: *invertir, produir, tenir cura del medi ambient, declarar la guerra o consumir*.

Els jugadors poden realitzar qualsevol acció de diplomàcia lliurement al llarg del joc. Qualsevol acord està permès. No complir-los, també està permès.

El joc acaba quan un jugador aconsegueix 10 unitats de consum i és el guanyador, o bé quan el medi ambient arriba a 0, en aquest cas el món és destruït i tothom hi perd.

Els països per desenvolupar-se han de competir entre ells, produint uns guanyadors i uns perdedors. No hi ha una altra opció

Excepte tenir cura del medi ambient les altres quatre accions a fer són d'allò més "educatives"

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

13. PROPIETAT I GESTIÓ

Exemple 13.1. (Unitat 4, pàg. 60)

Es fa una classificació parcial en la que s'omet com avui en dia són molt importants les diverses formes de relació entre empreses formant cadenes de valor i també activitats com externalització, subcontractació, etc.

Hi ha diverses maneres de classificar les empreses. Per exemple:

- L'activitat a què es dediquen.** En funció del tipus d'activitat, tal com vam veure a la Unitat 2, és possible distingir tres sectors d'activitat: *primari, secundari i terciari.*
- La propietat dels recursos productius.** Depenent de qui siguin els propietaris dels recursos productius, les empreses poden ser *privades o públiques* (per exemple, Adif o Correus).
- La forma jurídica.** A efectes pràctics és la classificació més important, perquè la forma jurídica ha d'adequar-se al tipus d'empresa que necessiten els seus propietaris.

Les empreses sembla que només poden ser privades o públiques. Se suposa que les cooperatives les compten com privades. Les comunals no es tenen en compte

Tipus d'empreses segons la forma jurídica		Aportacions mínimes de constitució	Responsabilitat legal	Capital dividit
Empreses individuals	Empresari individual (autònom)	No calen	Il·limitada	No
	Emprenedor de responsabilitat limitada		Il·limitada amb l'excepció de l'habitatge	
Societats	Societat anònima (SA)	60.000 €	Només patrimoni empresarial	Accions (transmissió lliure)
	Societat limitada (SL o SRL)	3.000 €		Participacions (transmissió limitada)
	Societat limitada nova empresa (SLNE)	3.012 € - 120.302 €		
	Cooperatives	Mínim establert als estatuts	Límit segons capital aportat	Cada cooperativista té un vot

Taula 4.1. Característiques de les formes jurídiques més importants.

BLOC III.- INTERACCIONS DELS AGENTS ECONÒMICS

13. PROPIETAT I GESTIÓ

Exemple 13.2. (Unitat 4, pàg. 61)

La tria d'una o altra forma jurídica dependrà de les característiques que necessiten els propietaris o socis per a la seva empresa. Per triar cal tenir en compte aquests factors:

- **Aportacions mínimes de constitució.** No existeixen en el cas de les empreses individuals, però solen haver-hi mínims en el cas de les societats.
- **Responsabilitat legal.** En general és il·limitada en les empreses individuals i limitada en les societats.
- **Preses de decisions.** No suposa un problema en les individuals. En les societats les votacions per prendre decisions es fan segons el percentatge de propietat. La forma més problemàtica per arribar a acords és la cooperativa, on cada cooperativista té un vot amb independència del capital que hagi aportat.
- **Transmissibilitat de la propietat.** La transmissió és lliure només en les societats anònimes.
- **Pagament d'impostos.** En general les societats paguen un 25 %, mentre que les empreses individuals poden arribar a pagar fins al 50 %. Quan els beneficis són baixos, interessa més una empresa individual i, quan els beneficis són alts, és millor una societat.

Quasi les úniques referències a les cooperatives en tot el llibre, són per fer-hi comentaris amb molta intenció, com dir que és la pitjor forma per prendre decisions.

Ens presenta les cooperatives com empreses per jugar, d'entreteniment, per passar el temps, quan es té valor de dir que el més rellevant d'elles és la presa de decisions i no l'obtenció de beneficis, com si els cooperativistes visquessin només de discutir.

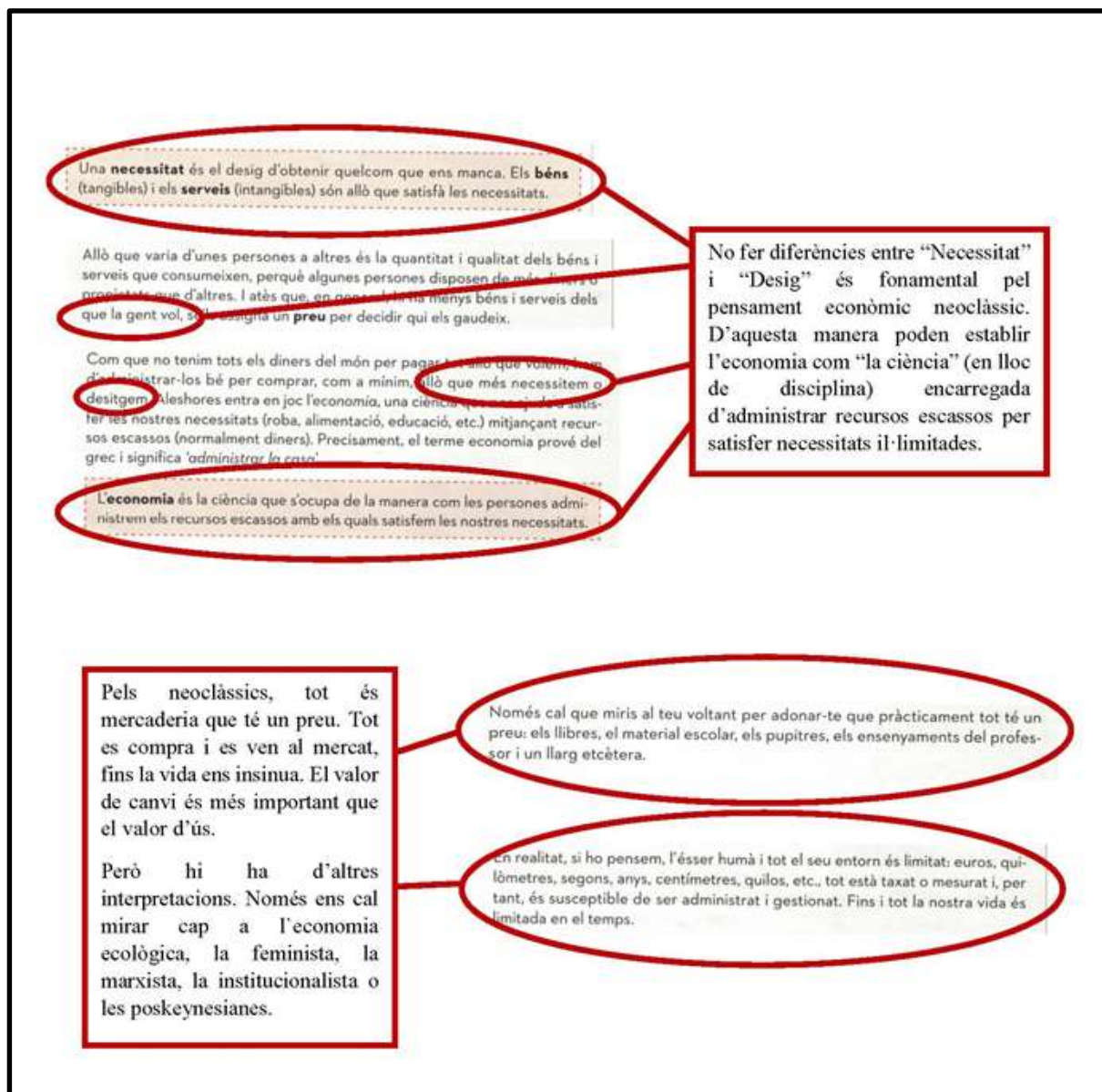
Determina quin tipus d'empresa, en funció de la forma jurídica, és més escaient per a cadascun dels casos que s'esmenten en la columna de l'esquerra.

Tipus d'empresa	Solució: possible forma jurídica
Empresa de venda online amb pocs recursos, pocs beneficis al començament i en la qual convé deixar l'habitatge al marge del negoci.	Emprenedor de responsabilitat limitada.
Empresa familiar que preveu beneficis elevats des del començament.	Societat limitada o SLNE, amb el capital dividit en participacions de transmissió restringida.
Empresa de maquinària amb grans necessitats de capital, en la qual no és rellevant qui són els socis i que preveu beneficis elevats.	Societat anònima amb el capital dividit en accions.
Empresa en la qual el més rellevant és que tothom tingui el mateix poder de decisió i en la qual l'obtenció de beneficis no és important.	Cooperativa.

BLOC IV.- SOSTENIBILITAT

14. NECESSITATS HUMANES

Exemple 14.1. (Unitat 1, pàg. 8)

2 Els deutes

Amb independència dels nostres ingressos o riquesa, és pràcticament impossible passar tota la vida sense demanar diners en préstec per, per exemple, adquirir un habitatge o un cotxe, viatjar o fer millores a casa. A efectes pràctics, el deute és el contrari de l'estalvi. Si l'estalvi suposa un consum futur gràcies als ingressos presents, endeutar-se implica el contrari.

Un **deute** és una obligació de pagament que es contreu amb la intenció de fer un consum present gràcies a ingressos futurs.

Endeutar-se proporciona disposició immediata de diners, i així ens permet d'augmentar el poder adquisitiu, solucionar emergències o millorar el nivell de vida. Però a diferència de l'estalvi, que també possibilita tot això amb recursos propis, el deute són diners d'altri que cal retornar. Els inconvenients d'utilitzar diners d'altri en lloc de diners propis són els següents:

- Sobrecarreguen el pressupost familiar en la seva categoria més prioritària: les despeses fixes obligatòries.
- Tenen un cost associat en forma d'interès, comissions i altres despeses.

Totes les persones haurien de tenir el dret a satisfer les necessitats fonamentals sense que això comporti grans despeses o bé que aquestes despeses les pugui satisfer de manera permanent amb els seus ingressos o bé amb les prestacions que pugui rebre. A la capacitat de les persones per sufragar aquestes despeses s'anomena "benestar financer". Per capacitar a les persones en l'assoliment del seu benestar financer no hi ha prou amb el coneixement del sistema financer i bancari i del desenvolupament de tot un seguit d'habilitats com a usuàries d'aquest mateix sistema. També cal empoderar a les persones perquè trobin mecanismes alternatius al deute per a la satisfacció de les necessitats fonamentals. En contra del que s'afirma en l'exemple seleccionat, la satisfacció de les necessitats no passa obligatòriament pel consum i per relacions mercantils monetaritzades amb monedes de curs legal. A títol d'exemple podem assenyalar les xarxes d'ajuda mútua, els bancs de temps i les monedes locals. Ni tampoc cal financiaritzar la manera de sufragar les despeses que comporta la satisfacció d'algunes necessitats fonamentals amb determinats interessos, ja que hi ha alternatives des de les finances ètiques. Totes aquestes alternatives econòmiques que formen part del mercat social s'ometen en l'explicació del deute que trobem en aquest exemple, on es presenta el mercat capitalista com si fos l'únic existent.

15. EXTERNALITATS

Exemple 15.1. (Unitat 10, p. 172)

Deixant de banda la tendència sempre creixent de la producció, objecte d'anàlisi en l'àmbit d'un altre indicador, observi's l'aparent "neutralitat" amb que es presenta la "inestabilitat cíclica" obviant les terribles conseqüències que, per a la vida de les persones, tenen la desigualtat, la desocupació i d'altres fenòmens relacionats amb les fases recessives.

1.1. La inestabilitat dels cicles econòmics

Figura 10.1. Les fases dels cicles econòmics són representables en un diagrama cartesià: en l'eix vertical situem el PIB i en l'horitzontal, el temps. La tendència demostra que la força amb què revifa l'economia és major que la força amb què ha decaigut.

Com moltes altres coses en la vida, l'economia també està subjecta a cicles. Que una activitat estigui subjecta a un comportament cíclic no és un problema greu, sempre que cada fase sigui millor que l'anterior, però és més habitual que una fase bona vingui seguida d'una de dolenta. Justament així és el que succeeix en les economies de mercat.

Els **cicles econòmics** són fluctuacions de l'activitat econòmica en fases alternes d'expansió i recessió.

Les fases o èpoques d'expansió, en les quals l'activitat econòmica i l'ocupació creixen considerablement, són succeïdes per ones altres de recessió i depressió en què una bona part dels recursos productius disponibles (treballadors, màquines, capitals, etc.) romanen ociosos.

En definitiva, l'economia adopta un comportament cíclic amb fases alternes d'expansió i recessió. Aquest fenomen es coneix amb el nom d'**inestabilitat cíclica** (Fig. 10.1).

Resulta que una persona que es trobi a l'atur, hagi estat acomiadada és una persona ociosa. Repugnant.

BLOC IV.- SOSTENIBILITAT

16. PROGRÉS

Exemple 16.1. (Unitat 3, pag, 22)

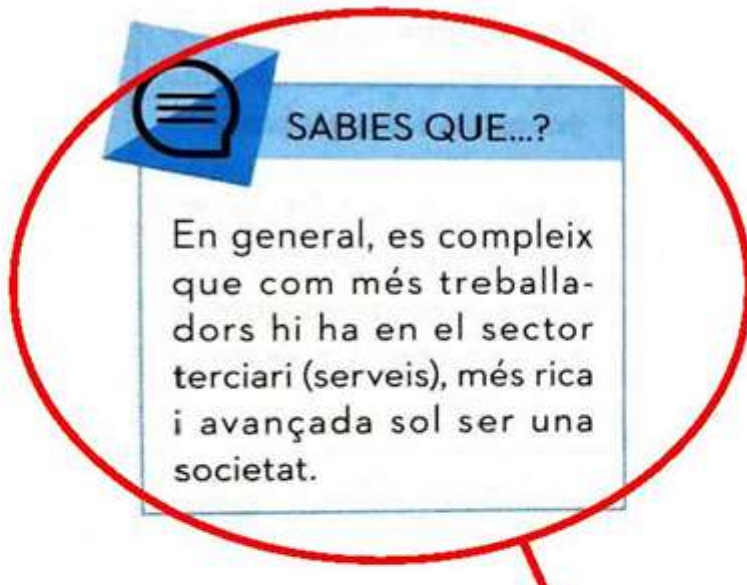
Qualsevol bé o servei és producte d'una acció conjunta de treball, eines i altres materials i instal·lacions, que anomenem recursos productius o factors de producció, combinats seguint un conjunt d'instruccions, semblants a una recepta de cuina, que es coneixen com a tecnologia. La quantitat disponible de recursos i el nivell de la tecnologia que s'utilitzi per a combinar-los donaran lloc a tot un conjunt de possibilitats de producció en una economia: es podrà triar entre fabricar més productes agrícoles o més béns industrials, per exemple. Quan la tecnologia millora o augmenta la quantitat de recursos econòmics disponibles es fa possible un fenomen de gran interès: el creixement econòmic.

Dóna per descomptat que el creixement és interessant, com si no poguéssim haver un pensament de decreixement.

Clar que el creixement històric ha estat "interessant". És el que ens permet viure com vivim, però s'haurien de dir dues coses acompanyant aquesta afirmació: una, que té un cost en termes d'esgotament de recursos i excés de residus, a més del cost social en termes d'explotació d'uns pels altres i desigualtat. I, dos, que el creixement sol no és un criteri per avaluar la validesa d'un sistema doncs pot suposar societats molt injustes i ineficients segons els criteris que s'utilitzin.

16. PROGRÉS

Exemple 16.2. (Unitat 9, p. 162)

The diagram features a blue speech bubble icon with three horizontal lines inside, positioned next to a blue rectangular box containing the text "SABIES QUE...?". Below this, a larger white rectangular box with a blue border contains the text: "En general, es compleix que com més treballadors hi ha en el sector terciari (serveis), més rica i avançada sol ser una societat." A red oval encircles the speech bubble and the first text box. A red line connects the bottom of this oval to a larger red rectangular box at the bottom of the slide, which contains two paragraphs of text.

SABIES QUE...?

En general, es compleix que com més treballadors hi ha en el sector terciari (serveis), més rica i avançada sol ser una societat.

Que hi hagi més treballadors en el sector serveis no garanteix el que s'afirma sobre la riquesa i progrés d'una societat. Per exemple, Ceuta i Melilla amb un 95% i 96% són les primeres autonomies en la llista d'ocupats que estan en el sector terciari en relació al total d'ocupats (la mitjana espanyola és del 75,6%) però són les últimes autonomies en PIB per càpita.

Es pot tenir un monocultiu en els serveis turístics, per exemple, i que altres societats més riques en puguin gaudir a millor preu. Això sense sortir del que els autors entenen per progrés. D'altra banda, però, caldria entrar en el significat de riquesa, avançat, progrés, etc... Des d'un punt de vista pedagògic resultaria profitós analitzar la diversitat de maneres d'entendre aquests conceptes.

BLOC IV.- SOSTENIBILITAT

16. PROGRÉS

Exemple 16.3. (Unitat 3, p. 46)

Funcions de les empreses	Descripció	Exemple
Coordinar la producció	Subministren els béns i serveis que satisfan les necessitats de les societats.	Si les famílies necessiten calçat, les empreses els subministren sabates, sandàlies, botes, sabatilles esportives, etc.
Crear o afegir valor	Com que transformen matèries primeres, les empreses creen o augmenten la utilitat dels béns.	Teixit, fil i botons per separat no són tan útils com ho és una camisa.
Crear ocupació i generar riquesa	A banda de la creació d'ocupació, les grans empreses generen un «efecte dòmino» beneficiós a les zones on s'ubiquen, gràcies a les compres que fan a altres empreses.	A Vigo, Citroën dona feina a milers de treballadors i compra volants, entapissats o seients a altres empreses de la zona.
Millorar el benestar de les societats	Gràcies a la recerca de nous productes, així com de tecnologies més eficients, les empreses creen innovacions tecnològiques que són el motor del progrés econòmic.	El cotxe, la nevera o l'aspirina van ser grans invents que avui gaudim tots a preus assequibles, encara que en el passat van ser articles de luxe.

Taula 3.1. Des d'un punt de vista econòmic, les empreses realitzen importants funcions. Tanmateix, a titol individual, el seu objectiu principal és maximitzar beneficis per poder continuar fent la seva activitat.

Les innovacions tecnològiques sovint generen atur i el que anomena progrés econòmic amaga la creixent desigualtat al llarg de la història del capitalisme ja que no es té en compte la distribució de la riquesa generada ni la destrucció del medi ambient. Com exemple: ni tothom té cotxe al planeta ni és sostenible que en tingui. I si bé és cert que en algunes zones del planeta hi ha una major riquesa material, no es pot dir el mateix del benestar psíquic. És un dels problemes que té el PIB com a indicador i el mer creixement com a signe de progrés i benestar. No es pot oblidar que sovint desastres humanitaris suposen un creixement del PIB (destrucció creativa) Així les guerres a Síria o Irak han incrementat la producció d'armament, la construcció d'edificis i infraestructures prèviament destruïts, etc... Els morts, els ferits, el dolor no resten en el PIB.

SOBRE ELS AUTORS DEL DOSSIER

CLAVEROL, MIREIA

Llicenciada en Magisteri, Història moderna i contemporània i Filologia catalana. Catedràtica de batxillerat. Jubilada. Membre del Seminari d'economia crítica Taifa (Barcelona). Coautora del dossier col·lectiu *Economia crítica a l'aula. Propostes per a l'ensenyament obligatori* (2019)

PARDO VALLEJO, FÈLIX

DEA en Filosofia. Professor de filosofia a la Secundària. Professor del Màster de Secundària de la UB. Membre de l'EBC Terrassa. Coautor dels llibres col·lectius *Cooperativisme contra la crisi?* (2010), *Democràcia econòmica* (2011) i *Revertir el guión* (2015). Premi periodístic Jacint Dunyó de la Fundació Roca i Galès en 2014.

POLO, FERRAN

Mestre de primària i secundària jubilat. Llicenciat en Pedagogia. Membre del Seminari d'economia crítica Taifa (Barcelona). Coautor del dossier col·lectiu *Economia crítica a l'aula. Propostes per a l'ensenyament obligatori* (2019).

RICO, MARÍA

Llicenciada en Història i Magisteri. Membre del Seminari d'economia crítica Taifa (Barcelona)

ROVIRA FONS, JOAN

Doctor en Economia. Professor Emèrit, Universitat de Barcelona. Professor Associat de la Escuela Andaluza de Salud Pública. Temes: Economia de la salut, avaluació econòmica, regulació de medicaments. Consultor i assessor per a diverses organitzacions públiques i privades.

SILVA, SANTI

Professor de filosofia a la secundària jubilat. Ex director d'Institut. Membre del Seminari Taifa (Barcelona). Coautor del dossier col·lectiu *Economia crítica a l'aula. Propostes per a l'ensenyament obligatori* (2019).

Autoedició de GEDE

Primera edició: novembre 2021

Aquesta obra està sota una Llicència Creative Commons Atribució-NoComercial-SenseDerivades 3.0 Unported.